

”Mainitusta miehestä ei ollut kuin riekaleita jäljellä”

Tampereen tyttölyseon oppilaiden kokemuksia kuoleman kohtaamisesta Suomen sisällissodassa syksyn 1918 ainekirjoituksissa

Edith Lehto

Kandidaatintutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, historia
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Tammikuu 2026

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

Kandidaatintutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, historia

Edith Lehto

”Mainitusta miehestä ei ollut kuin riekaleita jäljellä” – Tampereen tyttölyseon oppilaiden kokemuksia kuoleman kohtaamisesta Suomen sisällissodassa syksyn 1918 ainekirjoituksissa

Sivumäärät: tutkielma 35 sivua

Käsittelen kandidaatintutkielmassani Tampereen tyttölyseon oppilaiden kokemuksia kuoleman kohtaamisesta Suomen sisällissodassa. Tutkielmani alkuperäisaineistona toimii 37 ainekirjoitusta syksyllä 1918 kootusta ainekirjoituskokoelmasta, otsikoltaan ”Muistoja kapina-ajalta”. Ainekirjoituskokoelma on muodostunut osana nykyisen Kansallisarkiston hanketta, jonka tarkoituksena oli kerätä todistusaineistoa sisällissodan tapahtumista oikeudenkäyntejä varten. Valikoimieni aineiden kirjoittajat olivat kirjoitushetkellä 10–18-vuotiaita. Heidän joukossaan oli sekä sota-ajan Tampereella että maalla viettäneitä tyttöjä.

Metodinani käytän muistitietotutkimusta, keskittäen huomioni etenkin kokemusten samankaltaisuuksiin ja eroihin, kerronnan ja jäsentämisen keinoihin sekä sanavalintoihin. Tutkin sitä, minkälaisia kokemuksia tytöillä oli ja sitä, minkälaisia tunteita ne heissä herättivät. Tutkin myös sitä, miten kohdattua kuolemaa arvotetaan. Tämän lisäksi kiinnostukseni kohdistuu siihen, mitkä tekijät ovat vaikuttaneet ainekirjoitusten kerrontaan.

Tampereen tyttölyseon oppilaat kohtasivat kuolemaa sekä maaseudulla että kaupungissa, mutta etenkin Tampereella sen valtauksen jälkeen. Sekä ihmisten että eläinten kuolemat koskettivat kirjoittajia. Kukaan valikoimieni ainekirjoitusten kirjoittajista ei menettänyt sisällissodan seurauksena perheenjäsentään, muutamat heistä menettivät sukulaisiaan. Kuoleman kohtaamisen kokemuksissa korostui etenkin Tampereen valloituksen jälkeinen ruumispaljous.

Valkoisia kaatuneita kuvaillaan ainekirjoituksissa urheina, vapaaehtoisesti henkensä isänmaan puolesta uhranneina sankareina. Punaiset esiintyvät teksteissä puolestaan anonyymeinä, eikä heidän kohtaloitaan pohdittu. Muutamat kirjoittajat ilmaisivat paheksuntaa punaisia kaatuneita kohtaan. Eläinkuolemista korostuivat hevosten ja lehmien kuolemat. Maalaistytöt surivat kotieläimiensä kuolemia. Ainekirjoitukset toistavat monia vapausotannarratiivin konventioita. Kokemusten traumaattisuus näkyy kerronnassa esimerkiksi hiljaisuuksina, lakonisuutena ja tekijöiden häivyttämisenä.

Avainsanat: Suomen sisällissota, sisällissodat, 1918, kuolema, Tampere, Tampereen taistelu, Tampereen tyttölyseo, oppikoulu, ainekirjoitukset, lasten ja nuorten historia, lapsuuden ja nuoruuden historia, eläinhistoria, muistitietotutkimus, muisti, trauma, kulttuurinen trauma, kokemus

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Suomen sisällissota lasten ja nuorten silmin	4
1.2	Muistitietotutkimuksen näkökulma kouluaineisiin	5
1.3	Tutkimustilanne	8
2	Kuoleman kohtaamisen paikat	9
2.1	Sota Tampereella	9
2.2	Sota maaseudulla	12
2.3	Kuolema lähipiirissä	14
3	Kerronnan rakennuspalikat	16
3.1	Auktoriteetti ja valkoinen narratiivi	16
3.2	Trauma, pelko ja suru	20
4	Kuolleiden arvottaminen	23
4.1	”Urhojen tomut” ja ”punikkien raadot”	23
4.2	”Ihmisen-hevosien-lehmän ja koiranruumiita”	26
5	Lopuksi	30
	Lähteet	33
	Alkuperäislähteet	33
	Tutkimuskirjallisuus	33

1 Johdanto

1.1 Suomen sisällissota lasten ja nuorten silmin

Minä aina ajattelin että kun tästä nyt pääsisi niin sitä olisi mukava niille kertoa joka ei voisi ollenkaan ajatella minkälaista se on.¹

Näin muisteli 12-vuotias Aune lokakuun ensimmäisenä päivänä kouluaineessaan edellisen kevään tapahtumia. Elettiin vuotta 1918, jonka ensimmäisinä kuukausina oli vastaisenäistyneessä Suomessa taisteltu verinen sisällissota. Vallasta taisteli kaksi aseistautunutta ryhmittymää: työväenluokkaa edustaneet punakaartit eli punaiset sekä porvarillista Suomea ja Suomen hallitusta edustaneet suojeluskunnat ja hallituksen joukot eli valkoiset. Punaisten apuna taisteli venäläisiä sotilaita, valkoisten apuna puolestaan saksalaisia sotilaita, kourallinen ruotsalaisia vapaaehtoisia sekä Saksassa sotilaskoulutuksen saaneita suomalaisia jääkäreitä. Sota päättyi valkoisten voittoon toukokuussa 1918 jättäen jälkeensä hävitystä: palaneita taloja, rikkoutuneita perheitä, ruumiskasoja ja katkeruutta. Sodan kauheuksia eivät todistaneet pelkästään rintamalla taistelleet aikuiset. Sota tunkeutui myös lasten ja nuorten arkiin: kaduille, kouluihin ja koteihin. Äärimmäisissä tapauksissa lapset ja nuoret osallistuivat myös sotatoimiin.

Jo keväällä 1918 Suomen valtionarkisto² alkoi toteuttamaan maanlaajuista hanketta, jonka tarkoituksena oli kerätä todistusaineistoa punaisten toiminnasta myöhempiä oikeudenkäyntejä varten. Näistä aineistoista muotoutui kokonaisuus, joka tunnetaan Vapaussodan arkistona. Kokonaisuus on osa Kansallisarkiston kokoelmia.³ Keruu ulottui kouluihin asti: kesäkuussa 1918 Kouluhallitus välitti oppikouluille valtionarkiston pyynnön ottaa talteen ja toimittaa arkistoon sisällissotaa käsitteleviä aineistoja. Virallisten asiakirjojen lisäksi valtionarkisto oli kiinnostunut myös muistoista. Tampereen tyttölyseossa⁴ oppilaiden sotamuistoja ryhtyi keräämään luonnonhistorian ja maantiedon opettaja Eva Borg. Oppilaat kirjoittivat hänen johdolla muistonsa ainekirjoituksiksi otsikolla ”Muistelmia kapina-ajalta”.⁵

Ainekirjoituksissa oppilaita pyydettiin kertomaan siitä, missä he viettivät sota-ajan, matkustivatko he sodan aikana, mitä sotatoimia he todistivat, millaisista sodan aiheuttamista

¹ Aune 12 v., tutkielman otsikon lainaus on Katrilta, 16 v.; kansio 219b, VA.

² Nykyinen Kansallisarkisto. Suomen valtionarkisto -nimeä käytettiin 1869–1939.

³ kansallisarkisto.fi.

⁴ Kyseinen koulu tunnetaan nykyään Pyynikin kouluna ja se on osa Wivi Lönnin koulua. Tyttökouluna se toimi 1883–1973, Tampereen tyttölyseo -nimellä 1918–1973.

⁵ Junila 2011b, 298.

vahingoista he ja heidän lähipiirinsä kärsivät sekä mitä töitä he tekivät sodan aikana.⁶ Sisällissodan ratkaiseva Tampereen taistelu on Pohjoismaiden historian suurin kaupunkitaistelu.⁷ Kuoleman kohtaamiselta oli näissä olosuhteissa lähes mahdotonta välttyä.

Tämä tutkielma käsittelee sitä, miten Tampereen tyttölyseon oppilaat kokivat kuoleman läsnäolon sisällissodan aikana. Missä, miten ja millaista kuolemaa kohdattiin? Miten he kuvasivat näitä kokemuksia? Miten ympäröivä ilmapiiri ja toisaalta kokemusten raskaus vaikutti siihen, miten he asiaa jäsensivät? Tämän lisäksi pohdin myös sitä, millaisia tunteita kuoleman todistaminen heissä herätti.

Käytän tutkielmassani vuoden 1918 sodasta nimitystä ”sisällissota”. Nimitys on viime vuosikymmeninä vakiintunut niin historiantutkimuksen kentällä kuin arkikeskustelussakin. Se on syntynyt jälkepäin historiankirjoituksen tarpeisiin, joten sitä toisinaan pidetään keinotekoisena. Koen sen käytön kuitenkin historiankirjoitukselle sopivaksi. Aikalaistermit⁸ ovat puolueellisia eivätkä usein kuvaa sodan koko luonnetta. 1960-luvulla yleistynyt nimitys ”kansalaissota” ei puolestaan määritelmänsä puolesta sovellu kyseisen sodan kuvaamiseen, sillä toisin kuin ”sisällissota”, se ei määritelmällisesti sisällä valtion ulkopuolisten toimijoiden tukea. Tämän lisäksi termi ”sisällissota” liittyy Suomessa vuonna 1918 käydyin sodan osaksi maailmanlaajuista ilmiötä, jossa köyhien maiden vapautuminen ulkoisesta vallasta on melkein säännönmukaisesti johtanut sisällissotiin.⁹

On myös maininnanarvoista, että Suomessa oli vallinnut sotatila jo useita vuosia ennen tammikuuta 1918.¹⁰ Se aiheutti tavarapulaa, säännöstelyä, elinkustannusten nousua ja inflaatiota, jotka synkensivät suomalaisten mieliä. Vuosia kestäneen sotatilan vaikutus suomalaisten mielentilaan oli omiaan kiristämään yhteiskunnallisia jännitteitä.¹¹

1.2 Muistitietotutkimuksen näkökulma kouluaineisiin

Tutkielmani pohjautuu muistitietotutkimukseen, josta käytetään myös rinnakkaistermiä muistitietohistoria. Kaikessa yksinkertaisuudessaan muistitietotutkimuksella viitataan

⁶ Kysymykset oli kirjoittanut ylös Hilikka, 11 v.; kansio 219b, VA.

⁷ Junila 2018, 202.

⁸ Mm. valkoisten käyttämä, venäläisten osallisuutta korostava termi ”vapaussota” ja enimmäkseen punaisten käyttämä termi ”luokkasota”.

⁹ Haapala 2009, 14; Ylikangas 1993a, 110–114.

¹⁰ Hoppu 2009, 32. Se oli julistettu jo 31.7.1914, vain kolme päivää sen jälkeen, kun Itävalta-Unkari oli julistanut sodan Serbialle.

¹¹ Haapala 2009, 24–25.

tutkimukseen, jonka alkuperäisaineistona toimivat muistitietolähteet, kuten haastattelut. Suomessa käytetty termi ”muistitietotutkimus” on kattavampi, kuin esimerkiksi englanniksi käytetty termi ”oral history”, sillä suomenkieliseen termiin sisältyy myös kirjoitetut lähteet.¹² Muistitieto kertoo etnologi Outi Fingerroosin ja folkloristi Riina Haanpään mukaan ” – vähemmän menneisyyden tosista tapahtumista kuin siitä, mikä näiden tapahtumien merkitys oli tai on muisteluhetkellä.”¹³

En koetakaan tutkimuksellani selvittää tarkalleen, mitä Tampereella tapahtui alkuvuodesta 1918. Tutkin sitä, millaisia kokemuksia tutkimukseni kohteilla oli, miten he jäsensivät niitä ja millaisia tunteita ne herättivät. Tutkin kokemusten kuvausta, niiden samankaltaisuuksia ja eroja sekä kerronnan keinoja. Olen kiinnostunut sanavalinnoista sekä tekstin hiljaisuuksista ja siitä, mitä niistä voi päätellä.

Aineistoni on harvinainen lapsuuden historian tutkimuksen kentällä, sillä etenkin kauempaa menneisyydestä lasten tuottamia muistitietoaineistoja on säästynyt hyvin vähän. Tämän vuoksi käyttämäni metodikirjallisuus käsittelee lapsuuden historian tutkimusta aikuisten antaman muistitietoaineiston pohjalta. Olen käyttänyt kirjallisuutta jokseenkin soveltavalla otteella. Erityisesti traumaattisten kokemusten ja lapsuuden muistitietotutkimuksen näkökulmat ovat tutkielmassani metodologisesti merkittäviä. Muistitietotutkimus on suuntauksena monitieteinen ja se on omaksuttu osaksi historian tutkimusta 1970-luvulla kulttuurien tutkimuksen traditiosta. Etenkin tämän vuoksi käytän omassa tutkielmassani sekä tutkimus- että metodikirjallisuutta poikkitieteellisesti.

Ainekirjoitukset ovat omanlaisensa tutkimuskohde muistitietotutkimuksen kentällä. Kyseistä ainekirjoituskokoelmaa tutkineen historioitsija Marianne Junilan mukaan kouluaineita ei voi luokitella henkilökohtaiseksi kerronnaksi tai kokemuskerronnaksi, sillä niitä lukeneen opettajan auktoriteettiasemalla on suuri painoarvo.¹⁴ Samasta ainekirjoituskokoelmasta pro gradu -tutkielmansa tehneellä Minna Laaksolla on eriävä mielipide: hän kokee monien tyttöjen kirjoittaneen aineisiinsa hyvin henkilökohtaisista aiheista, myös opettajan kysymyksenasettelun ulkopuolelta.¹⁵ Itse kallistun Laakson näkemykseen. Vaikka aineita

¹² Fingerroos & Haanpää 2006, 27.

¹³ Fingerroos & Haanpää 2006, 33.

¹⁴ Junila 2011b, 298.

¹⁵ Laakso 2019, 14.

tutkiessa on välttämätöntä ottaa huomioon opettajan auktoriteetin ja koulukontekstin merkitys, kuuluu niissä kuitenkin kirjoittajien oma ääni.

Tampereen tyttölyseossa oli aineiden kirjoitushetkellä 427 oppilasta. Ainekirjoituksia on koulun muistelu-julkaisun mukaan talletettu Vapaussodan arkistoon 340 kappaletta, ja samaan lukuun Junila viittaa omassa tutkimuksessaan. Laakso on kuitenkin havainnut kirjoituksia olevan jopa 375 kappaletta, joista noin sata on Vapaussodan arkiston kansiossa 220 ja loput arkistokansiossa 219b.¹⁶ Aineiden kirjoittamiseen osallistui oppilaita koulun nuorimmista vanhimpiin, tosin vanhemmat oppilaat ovat runsaammin edustettuja. Kyseisessä koulussa toimi oppikoulu kokonaisuudessaan keskikoulusta lukioon; aineiden kirjoittajista nuorimmat olivat 10-vuotiaita ja vanhimmat 21-vuotiaita.¹⁷ Valitsemieni aineiden kirjoittajat olivat kirjoitushetkellä 10–18-vuotiaita, edustetuimpia ovat 14–16-vuotiaat.

Kandidaatintutkielmaani varten olen käynyt läpi kansion 219b aineet, joista tarkempaan käsittelyyn päätyi 37 kappaletta, noin 10 % ainekirjoituksista.¹⁸ Ensimmäisenä valintakriteerinäni toimi se, käsiteltiinkö ainekirjoituksessa kuolemaa. Tämä toteutui silmämääräisesti noin joka toisessa ainekirjoituksessa. Kuolemaa käsittelevistä ainekirjoituksista valitsin sellaisia tekstejä, joissa kuvailu oli silmiinpistävän laajaa ja tarkkaa.

Viittaan tutkielmassani aineiden kirjoittajiin heidän etunimillään ja i'illään, tarpeen tullen käytän myös sukunimen ensimmäistä kirjainta. En koe mielekkääksi eritellä heitä käyttämällä koko nimiä. Tähän liittyy sekä tutkimusaiheeni arkaluontoisuus että se, että tutkin nimenomaan kertomuksia sisällissodasta, en niitä ylös kirjanneita henkilöitä. Aineiston tutkimuskäytön eettisyyttä puoltaa myös se, että uskon oppilaiden tienneen aineidensa tulevan talletetuksi Vapaussodan arkistoon tai vähintään auktoriteettiasemassa olevien henkilöiden tarkastelemiksi. Ainekirjoituksia kirjoittaessaan tytöt oli asetettu todistajien rooliin, ja kirjoitustehtävän tarkoituksena oli nimenomaan kerätä raportteja myöhempää käyttöä varten.¹⁹

Lähestyn tutkimuskysymystäni lapsuuden ja nuoruuden historian, sodan sosiaali- ja kulttuurihistorian sekä kuoleman kulttuurihistorian näkökulmista. Lasten, nuorten ja naisten

¹⁶ Laakso 2019, 2–5.

¹⁷ Laakso 2019, 2. Kansion 219b vanhin kirjoittaja oli 19-vuotias ja nuorin 10-vuotias.

¹⁸ Kansio 220 rajautui tutkimuksen ulkopuolelle, sillä en ollut vielä tietoinen sen olemassaolosta arkistotyötä tehdessäni. Opittuani kansioista 220 en kuitenkaan tutustunut siihen pitääkseni lähdeaineiston määrän kandidaatintutkielmaan sopivana.

¹⁹ Junila 2011b, 298.

kokemukset ovat tulleet näkyvämmäksi osaksi sotahistoriaa viime vuosikymmeninä, ja oma tutkielmani kulkeekin tällaisten tutkimusten jalanjäljissä. Käsittelen tutkielmassani myös eläinhistoriallisia teemoja. Pohdin myös sitä, miten lyseolaisten kokemukset ilmensivät 1910-luvun kuolemankulttuuria ja miten ne poikkesivat siitä. Kuolemankulttuurilla viitataan kuolemaa ympäröivään kulttuuriin, esimerkiksi tapoihin, tottumuksiin ja uskomuksiin. Täten tutkielmani asettuu myös kuolemantutkimuksen monitieteiselle tutkimuskentälle.²⁰ Mielenkiintoni kohdistui nimenomaan tyttöihin, sillä he ovat usein sotahistorian marginaalissa – Suomen sisällissodan lapsuuden historiassa nämä kyseiset tytöt ovat kuitenkin poikkeus.

1.3 Tutkimustilanne

Tutkielman teon alkuvaiheilla yllätyin siitä, kuinka monitieteinen sisällissodan tutkimuskenttä on. Erityisesti lapsuuden ja nuoruuden historiaa sisällissodan kontekstissa ovat tutkineet historioitsijoiden lisäksi esimerkiksi etnologi Outi Fingerroos, sosiologi Sari Näre sekä sosiaalipolitiikan ja sosiologian saralla tutkimusta tehnyt tietokirjailija Tuulikki Pekkainen. Kentällä on vaikuttanut myös folkloristi Ulla-Maija Peltonen. Peltonen käsittelee teoksessaan *Muistin paikat – Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta* (2003) muun muassa lasten tuottamaa kirjallista ja kuvataiteellista sisällissodasta kertovaa aineistoa.

Historioitsijoista Marianne Junila on vaikuttanut aiheen parissa eniten. Hän on tutkinut aihetta juuri Tampereen tyttölyseon oppilaiden ainekirjoituksia käyttäen. Hänen kanssaan yhdessä aiheesta ovat kirjoittaneet Outi Fingerroos sekä historioitsijat Seija Jalagin ja Tiina Lintunen. Junilan lisäksi tyttölyseolaisten ainekirjoituksia on tutkinut Minna Laakso historian pro gradu -tutkielmassaan.

Kuolema, etenkin hautajaiset, muistelu sekä punainen ja valkoinen terrori ovat yleisiä aiheita sisällissotaa käsittelevässä tutkimuksessa ja kirjallisuudessa. Aiempi tutkimus Tampereen tyttölyseon oppilaiden ainekirjoituksista ei kuitenkaan pureudu kuoleman kohtaamisen kokemuksiin syvällisesti, vaikka se sivuaakin sitä. Pyrkimykseni oli tuottaa lisää tietoa sekä lasten ja nuorten kokemuksista että kuoleman kulttuurihistoriasta Suomen sisällissodan näkökulmasta. Tässä tutkielmassa pyrin tekemään muistitietoaineistoon pohjautuvaa historiantutkimusta, ottaen tarkasti huomioon muistojen syntykontekstissa vallinneen historiallisen kontekstin ja sen roolin ajallisessa jatkumossa.

²⁰ Hakola et al. 2014, 18.

2 Kuoleman kohtaamisen paikat

2.1 Sota Tampereella

Sisällissodan alkuviikot olivat Tampereella rauhallisia, vaikka punakaartien tammikuun lopussa alkanut valtakausi kaupungissa aiheuttikin pahennusta sen porvareissa. Tyttölyseon oppilaat raportoivat erityisen häiritseviksi punakaartilaisten tekemät kotitarkastukset sekä kaupunkilaisten pakko-otot työkomppanioihin. Maaliskuun puolesta välistä eteenpäin taistelut horjuttivat kaupunkilaisten elämää. Taistelut kiihtyivät, kunnes valkoiset valtasivat Tampereen lopullisesti huhtikuun kuudes päivä. Tätä seurasivat jälkipuhdistukset, joissa teloitettiin satoja punaisia.²¹

Tutkimistani 37 kirjoittajasta 31 oleskeli sota-ajan Tampereella. Nämä tytöt olivat lähes kaikki kotoisin kaupungista. Poikkeuksen sääntöön tekee suodenniemeläinen, 17-vuotias Elsa: hän jäi siskonsa luo Tampereelle, sillä hän ajatteli, että “– – voisi olla täällä kaupungissa paremmassa turvassa kuin maalla”.²² Tytöt näyttäytyvät ainekirjoituksissaan aktiivisina toimijoina. He kävivät muun muassa jonottamassa ruokaa ja viemässä ruokaa valkoisille vangeille ja piileskeleville perheenjäsenilleen. Valkoisten saavuttua Tampereelle heitä majoitettiin ja kestettiin tamperelaisperheiden toimesta, johon tytöt myös osallistuivat.

Talvesta asti Tampereella toimi sekä Punaisen Ristin että punakaartien omia sotasairaaloita.²³ 14 tyttölyseolaista toimi sodan aikana vapaaehtoisina Punaisessa Ristissä ja osa vielä sen jälkeenkin.²⁴ Jotkut Punaisessa Ristissä toimineet tytöt kirjoittivat nähneensä asioita, jotka olivat monille varmasti traumaattisia. 16-vuotias Katri kuvaili sotasairaalassa näkemäänsä ja kokemaansa hyvin yksityiskohtaisesti:

Sidehuoneessa oli eräs potilas sidottavana, hänen selkäänsä oli lentänyt shrapnellin²⁵ siru, joka oli repinyt koko selän, niin syvä oli läpi, että hoitajatar saattoi pistää kätensä rannetta myöten sinne, kun hän puhdisti haavaa. Sieltä näkyi keuhko ja yleensä kaikki mitä selkärangan ja rintakehän välillä on. Se oli kauheinta, mitä koskaan olin nähnyt ja

²¹ Ylikangas 1993b.

²² Elsa 17 v., kansio 219b, VA.

²³ Sodan alkuaikoina sotasairaaloiden potilaat olivat pääosin lähiseutujen taisteluissa haavoittuneita punaisia. Tutkimieni ainekirjoitusten tytöt eivät kuitenkaan maininneet tätä seikkaa.

²⁴ Aili 14 v., Alli V. 16 v., Alli W. 16 v., Anna S. 14 v., Anna T. 14 v., Elli 17 v., Elsa 17 v., Ester L. 15 v., Kaisa 13 v., Katri 16 v., Lea 14 v., Rakel 16 v., Saga 11 v., Sylvi 13 v., kansio 219b, VA.

²⁵ Srapnelli on tykkiaseissa käytetty, luodeilla täytetty ammustyyppi. Luodit sinkoavat ulos ammuksesta sen kiitoradan loppuvaiheessa. Srapnellit olivat yleisiä 1800–1900-lukujen vaihteissa.

miesparka tuskissaan huusi niin että korvia vihloi, arvatenkin teki puhdistaminen kauhean kipeätä.²⁶

Kokemus ei kuitenkaan lannistanut Katria, päinvastoin: ”Innostuin niin, että ajattelin myöhemmin ruveta sairaanhoitajattareksi.”²⁷ 14-vuotias Anna S. puolestaan kirjoitti: ”En ollut koskaan nähnyt ennen sellaisia kauheita haavoja enkä koskaan ollut kenenkään nähnyt kuolevan, mutta sairaalassa oli se tavallista.”²⁸ Kaikkien kuvaukset sotasairaalassa työskentelystä evät sisältäneet kuitenkaan yhtä raakoja kuvauksia. Tätä selittää osittain se, että jotkut tytöistä mainitsivat olleensa Punaisessa Ristissä vain valmistamassa siteitä.²⁹

Sotatoimien seuraaminen toistuu monessa ainekirjoituksessa. Osan kotitalot muuttuivat taistelulentiksi – tappamisen ja kuoleamisen paikoiksi – sekä punaisten että valkoisten toimesta. 13-vuotias Kaisa kertoi aineessaan: ”Seuraavana päivänä punaset kuljettivat tykkejä ja kuularuiskuja³⁰ joka paikkaan. Meidän talon molemmin puolin tuotiin tykit ja rappuihin sekä ihmisten asuntoihin kuularuiskuja ja pikatykki pihaan.”³¹ 17-vuotias Aini puolestaan kertoi, kuinka hänen kotitaloonsa tullut jääkäriluutnantti ” – – työnsi kiväärinsä suoraan akkunaa läpi, tähtäsi ja ampui – siihen paikkaan punaiset kaatuivat.”³²

Kirjoittajat kertovat myös hakeutuneensa taistelulentille taisteluiden jälkeen katsomaan sodan tuhoja. Monet kertoivatkin nähneensä kuolleita ihmisiä juuri kulkiessaan kaupungilla taisteluiden jälkeen. Aini kuvaili näkemäänsä näin:

Kun lauantaina 6pv:änä uskalsimme lähteä katselemaan hävitystä kaupungilla, oli se sydäntä särkevää. Kymmenien palaneitten talojen käytäviä ja savuavia raunioita, hiiltyneitä ihmisen ja hevosen ruumiita, puhumattakaan särkyneistä akkunoista ja granaattien puhkaisemista seinistä ja katoista.³³

Hävityksen jälkinä korostuvat yllä mainitut ihmisten ja eläinten ruumiit ja tuhoutuneet rakennukset. Ruumiiden runsas lukumäärä korostuu monessa tekstissä, esimerkiksi Lahjan aineessa: “– – ensin minä ajattelin että minä en katso ollenkaan mutta kun niitä oli niin paljon

²⁶ Katri 16 v., kansio 219b, VA.

²⁷ Ibid.

²⁸ Anna S., 14 v., kansio 219b, VA.

²⁹ Esim. Alli W. 16 v., Elsa 17 v., Ester 15 v., kansio 219b, VA.

³⁰ Konekivääri (vanhahtava).

³¹ Kaisa 13 v., kansio 219b, VA.

³² Aini 17 v., kansio 219b, VA.

³³ Ibid.

ei voinut kääntää silmiänsä niistä pois, vaikka olisi mihin päin kääntänyt katseensa niin aina oli ruumis silmien edessä.”³⁴

Historioitsija Ilona Pajarin mukaan 1900-luvun alkupuolella Suomessa oli käynnissä siirtymä perinteisestä moderniin kuolemankulttuuriin. Modernissa kuolemankulttuurissa kuolevat ihmiset ja kuolemanrituaalit kuuluvat ammattilaisille, eivätkä enää pääasiallisesti omaisille, toisin kuin perinteisessä kuolemankulttuurissa. Kaupungeissa siirtymä tapahtui maaseutuja aikaisemmin, jo 1800- ja 1900-lukujen taitteessa. Tähän vaikutti esimerkiksi kaupunkiasuntojen pienuudesta ja piharakennusten puutteesta johtuva ruumishuoneiden tarve.³⁵ Monet tytöistä eivät olleet välttämättä koskaan nähneet kuollutta ihmistä, vaikka joitakin vuosikymmeniä aikaisemmin se olisi ollut tyyppillistä. Taisteluiden jälkeinen ruumispaljous oli varmasti ennennäkemätöntä.

Tytöt eivät kuitenkaan nähneet vain ruumiita, vaan todistivat myös kuoleman hetkiä. Tehdessään lähtöä rintamalle Vaasan rykmentin keittäjättäreksi 16-vuotias Katri todisti väkivaltaisen kuoleman: ”Siellä oli eräs sotilas pudottanut käsipommin, joka oli räjähtänyt hänen ottaessaan sitä maasta. Mainitusta miehestä ei ollut kuin riekaleita jäljellä, sisälmyksetkin olivat lentäneet aseman seinään.”³⁶ 11-vuotias Saga haavoittui itse tilanteessa, jossa toinen ihminen kuoli:

Menin kadun poikki erään miehen ja hänen tyttärensä kanssa, mutta kun olin juuri keskellä katua tuli kuulia, tappoi miehen haavoitti sen tytön ja minun, se mies jäi makaamaan siihen kadulle sillä ei kukaan uskaltanut mennä auttamaan häntä sillä kuulia tuli kuin rakeita.

Valkoisten saapuessa Tampereelle alkoivat punaisten puhdistuksiksikin kutsutut teloitukset. Tällaista teloitusta todisti 15-vuotias Helvi:

Heti tultuaan taloon, ottivat [valkoiset] selvän talon asukkaista. Ainoastaan eräs räätälin perhe olivat punaisia. Räätäli kuulusteltiin ja hän tuomittiin kuolemaan. – –
Räätäli komennettiin seisomaan erään tiilikivikasan eteen ja sitten neljä miestä riviin

³⁴ Lahja, kansio 219b, VA. Toisin kuin muiden käyttämiäni ainekirjoitusten kirjoittajat, Lahja ei ollut kirjoittanut ikäänsä paperiin. Käsialasta ja kirjoitustavasta päätellen hänen kuitenkin olevan oppikoululaisten ikähaarukan nuoremman päästä, kenties 10–12-vuotias.

³⁵ Pajari 2014, 88–92; Pajari 2020 110–124.

³⁶ Katri 16 v., kansio 219b, VA.

noin 10 m päähän ammuttavasta. Pällikkö komensi yks’ kaks’ kolme ja neljä kivääriä ampuivat kaataen miehen suuren ihmisjoukon katsellessa hirveätä näytelmää.³⁷

Kaupungissa sota-ajan viettäneiden tyttöjen kertomuksissa korostui heidän roolinsa aktiivisina toimijoina. Etenkin vapaaehtoisuutta Punaisessa Ristissä oli painotettu niiden tyttöjen teksteissä, joita asia koski. Monet hakeutuivat seuraamaan sotatoimia ja todistamaan sodan tuhoja. Näiltä oli mahdotonta välttyä, vaikka ei olisikaan tietoisesti hakeutunut niitä katsomaan – tulipalot, ammuskelu, tuhoutuneet rakennukset ja ruumisröykkiöt hallitsivat Tampereen katukuvaa alkuvuodesta 1918.

2.2 Sota maaseudulla

Historioitsija Heikki Ylikankaan mukaan sota oli alkukuukausina raaempaa maaseudulla kuin kaupungeissa, sillä siellä ”yhteiskuntaryhmien keskinäissuhteet kärjistyivät pahiten”.³⁸ Sodan luonne oli maaseudulla henkilökohtaisempi: torpparit ja maanomistajat tunsivat toisensa, kun taas tehtailijalle työntekijämassat jäivät helposti vieraiksi. Suuret, sodan ratkaisevat taistelut käytiin kuitenkin kaupungeissa, joita kohti sotajoukot etenivät kevään kuluessa. Maaseudulla ylempää yhteiskuntaluokkaa rasitti tyttöjen kirjoitusten perusteella se, että punakaartilaiset vaativat talollisia ruokkimaan ja joskus myös majoittamaan heitä.³⁹

Valikoimistani kirjoittajista kuusi lähti sodan alkuaikoina kotiin maalle. 15-vuotias Aino, samanikäinen Helmi ja 16-vuotias Helvi lähtivät pian koulujen sulkemisen jälkeen koteihinsa Lempäälään, Kangasalle ja Juupajoelle.⁴⁰ 12-vuotias Irma vietti sodan mummunsa luona Forssassa ja kävi sodan syttyessä Tammelassa koulua. Hänen perheellään oli koti Tampereella.⁴¹ 15-vuotias Sirkka vietti sodan ensimmäiset viikot Tampereella, mutta ruoan käydessä vähiin hän lähti sisaruksinensa kotiin Hauholle. Hauholta perhe lähti evakkoon Luopioisiin, kun rintama saapui Hauholle.⁴² 16-vuotias Meri lähti kotiin Karkkilaan verrattain myöhään, vasta maaliskuun alussa.⁴³

³⁷ Helvi 15 v., kansio 219b, VA.

³⁸ Ylikangas 1993b, 28.

³⁹ Ylikangas 1993b.

⁴⁰ Aino 15 v., Helmi 15 v., Helvi 16 v.; kansio 219b, VA.

⁴¹ Irma 12 v., kansio 219b, VA. Jää epäselväksi, onko Irma käynyt koulua Tammelan kirkkopitäjässä vai Tampereen Tammelassa.

⁴² Sirkka 15 v., kansio 219b, VA.

⁴³ Meri 16 v., kansio 219b, VA. Meri puhuu aineessaan kotikunnastaan sen ruotsinkielisellä nimellä Högfors.

Osa tytöistä matkusti maanteitse esimerkiksi hevosella tai potkukelkalla, toiset puolestaan junalla. Junamatkustusta hankaloitti lakkoilu ja passin saamisen vaikeus: liikkumista Tampereelta muualle maahan rajoitettiin, ja sitä varten tarvitsi passin, joka tuli hakea punakaartin esikunnasta.⁴⁴ Vaikka olot Tamperetta ympäröivissä maalaiskunnissa olivat todennäköisesti kaupunkia vaarallisemmat sodan alkuvaiheissa, perheen läheisyys loi varmastikin turvan tunnetta. Perheeseen oli vaikeaa saada yhteyttä, joka ennestään vaikeutti matkantekoa esimerkiksi 15-vuotiaan Sirkkan tapauksessa: ”[m]itään hevosta ei ollut siellä meitä vastassa, sillä äiti ei tiennyt mitään koko meidän matkastamme.”⁴⁵

Eläinten, erityisesti lehmien kuolemat korostuvat sota-ajan maalla viettäneiden tyttöjen kertomuksissa. Menetettyjen kotieläinten kohtaloita surtiin. Hevosten ruumiita lojui teillä myös maaseudulla. Sirkka kertoi paluumatkastaan Hauholle: ”Lähempänä Hauhon [kirkon]kylää oli hevosten ruumiita molemmin puolin tietä. Ihmisten ruumiit oli jo silloin korjattu.”⁴⁶ Toisin kuin Tampereella sen valtauksen jälkeen, Hauholla punaistenkin ruumiit ilmeisesti pystyttiin hautaamaan.⁴⁷

Maalla sota-ajan viettäneiden kuvauksista puuttuivat tiensivujen ruumiskasat, mutta kuolleiden ihmisten näkemiseltä eivät hekään välttyneet. 16-vuotias Helvi kuvaili hyvinkin yksityiskohtaisesti osaa näkemistään ruumiista ja mainitsi nimeltä kaksi suojeluskuntalaista, jotka oli nähnyt ”ruumiina”. Toinen näistä oli Edwin Vuorela: ”Ne [valkoiset] jotka menivät maantietä, joutuivat punaisten kanssa vastakkain esim. Mellin selällä, jossa kaatui yksi suojeluskuntalainen Edwin Vuorela Keuruulta, jonka näin, kun hänet vietiin ruumiina kotini sivu maanteitse Mänttään.”⁴⁸ Tämä kertoo jälleen maaseudun sisällissodan henkilökohtaisesta luonteesta.

Irma puolestaan kertoi vangiksi joutuneesta pohjalaisesta suojeluskuntalaisesta, jonka punaiset olivat tappaneet ja jonka ruumis nostettiin Tammelan Pyhäjärvestä ja lopulta vietiin kotiin haudattavaksi. Irma ei kuitenkaan mitään ilmeisemmin ollut itse nähnyt miehen ruumista,

⁴⁴ Junila 2018, 206.

⁴⁵ Sirkka 15 v., kansio 219b, VA.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Junila & Lintunen 2025, 48–49; Ylikangas 1993, 478.

⁴⁸ Helvi 16 v., kansio 219b, VA. Helvin kertomus vastaa Vuorelan tietoihin Kansallisarkiston Sotasampo 1914–1922 -palvelussa.

oli vain kuullut siitä puhuttavan. Hän ei myöskään maininnut miestä nimeltä.⁴⁹ Meri taas todisti punakaartilaisen teloituksen valkoisten otettua vallan.⁵⁰

Maaseudulla sota-ajan viettäneiden lyseolaisten kertomuksissa korostui kotimatkan vaarallisuus ja vaikeus sekä tiedon kulun haasteet. Etenkin omien kotieläinten kuolemat korostuvat maalla oleskelleiden tyttöjen kertomuksissa. Ihmisten ruumiita he eivät nähneet yhtä paljoa kuin kaupungissa sota-ajan viettäneet koulutoverinsa, mutta ihmiskuoleman kohtaaminen kosketti heitäkin, joissain tapauksissa henkilökohtaisemmalla tasolla.

2.3 Kuolema lähipiirissä

Ainekirjoitukset etenevät lähes poikkeuksetta kronologisesti ja kaavamaisesti, alkaen koulujen sulkemisesta ja päättyen Tampereen valtauksen jälkimaininkeihin. Temaattisesti tekstit alkavat usein jonkinlaisesta katsauksesta alkuvuoden 1918 poliittiseen ilmapiiriin, etenkin vanhemmilla tytöillä, ja loppuvat huojennuksen ilmaisuihin. Tekstien rakennetta ohjaa kysymysten järjestys, etenkin nuoremmilla kirjoittajilla. Muutama nuorempi tyttö oli kirjoittanut vain jostakin yksittäisestä tapahtumasta sodan ajalta. Lähipiirin kuolleista kerrotaan yleensä ainekirjoituksen loppukaneettina: ne konkretisoivat sodan, tuoden sen tasolle, jonka pystyy käsittämään. Samoin kaduilla nähdyistä ruumiista raportoidaan yleensä tekstien lopussa. Lopussa monet myös ilmaisevat helpotusta siitä, etteivät olleet menettäneet ketään läheistään sodassa.

Kukaan käsittelemieni aineiden kirjoittajista ei menettänyt perheenjäsentään sisällissodan seurauksena. 11-vuotiaan Hilkan pikkusisko kuoli kylläkin juuri sodan alkaessa, mutta kuoleman syynä oli sairaus eikä ainakaan suoranaisesti sota.⁵¹ Kuusi tyttöä mainitsi menettäneensä sukulaisen sodan seurauksena ja viisi mainitsi jonkun tuntemansa ihmisen kuolleen, joka ei kuitenkaan ollut sukulainen.⁵²

Tuttujen ihmisten kuolintavan väkivaltaisuus korostuu teksteissä. Sagan serkku oli kuollut srappnellin tullessa sisään taloon, mutta muiden tyttöjen omaiset olivat tulleet tapetuiksi.⁵³

⁴⁹ Irma 12 v., kansio 219b, VA.

⁵⁰ Meri 16 v., kansio 219b, VA.

⁵¹ Hilikka 11 v., kansio 219b, VA. Lapset usein kärsivät sotatilan aiheuttamasta ravinnon puutteesta erityisen paljon, ja heikko ravitsemustilanne voi puolestaan altistaa sairauksille.

⁵² Sukulaisen menettäneet tytöt ovat Alli W. 16 v., Elsa 17 v., Hannaliisa 14 v., Meri 16 v., Oma 14 v. ja Saga 11 v. Muun tuntemansa ihmisen kuolemasta raportoineet tytöt ovat Aura 14 v., Hannaliisa 14 v., Helvi 16 v., Irja 12 v. ja Irma 12 v. Kansio 219b, VA.

⁵³ Saga 11 v., kansio 219b, VA.

Sanavalinnat korostavat tätä: sukulaiset eivät *kuolleet*, vaan tulivat *murhatuiksi*, *surmatuiksi* tai *ammutuiksi*. Esimerkiksi 14-vuotiaan Oman eno ja vaari tulivat hänen sanojensa mukaan ”surmatuiksi” ja hän kuvaili vaarinsa kuolemaa hyvin yksityiskohtaisesti: ”Vaarini [punaiset surmasivat] Ikaalisissa hyvin rääkäten, hakkasivat sormet poikki, pistelivät ja sitten sitoivat puuhun kiinni, jonka jälkeen ampuivat.”⁵⁴ 14-vuotias Hannaliisa puolestaan kertoi hänen isänsä serkun tulleen ”murhatuksi”, ja korosti: ”Olipa edes hyvä asia, etteivät häntä sen enempää rääkänneet.”⁵⁵ Ajatus punaisten suorittamasta raa’asta murhasta oli hänelle selkeästi tuttu. Irma puolestaan kertoi, kuinka muutama suojeluskuntalaisten matkaan lähtenyt poika hänen koulustaan ”sai sankarikuoleman”.⁵⁶

Suurin osa lyseolaisista raportoi nähneensä kuolleita ihmisiä. Kyseessä olivat kuitenkin monien tapauksessa taisteluiden jälkeen kaduilla viruneet ruumiit eivätkä omat perheenjäsenet, sukulaiset tai tuttavat. Tyttöjen kuolleet sukulaiset asuivat useimmiten maalla eivätkä kaupungissa, jos heidän asuinpaikkansa mainittiin. Tämä viestii jälleen siitä, kuinka paljon henkilökohtaisemmalla tasolla sotaa käytiin pienillä paikkakunnilla Tampereen kaltaiseen, aikansa mittapuulla suureen kaupunkiin verrattuna.⁵⁷ Juupajoella sota-ajan viettänyt Helvi onkin kirjoittajista ainoa, joka mainitsee nimeltä näkemänsä kuolleet ihmiset. Tekstin perusteella ei kuitenkaan vaikuta, että kyseiset henkilöt olisivat olleet hänelle läheisiä.⁵⁸

⁵⁴ Oma 14 v., kansio 219b, VA.

⁵⁵ Hannaliisa 14 v., kansio 219b, VA.

⁵⁶ Irma 12 v., kansio 219b, VA.

⁵⁷ Ylikangas 1993b; 24, 33.

⁵⁸ Helvi 16 v., kansio 219b, VA.

3 Kerronnan rakennuspalikat

3.1 Auktoriteetti ja valkoinen narratiivi

Käsittelimäni tekstit on tuotettu opettajan käskystä opettajan ja muiden aikuisten luettaviksi. Historioitsijat Marianne Junila ja Tiina Lintunen esittävät, ettei tyttöjen tai vanhempien suostumusta aineiston arkistotalletukseen olisi todennäköisesti kysytty.⁵⁹ En kuitenkaan koe, että näin voi suoraan olettaa. On myös mahdollista, että ennen ainekirjoitustehtävän antamisen yhteydessä luokissa on keskusteltu kirjoitustehtävästä ja siitä, mihin ainekirjoituksia on tarkoitus käyttää. Ilmiselvää on kuitenkin se, että lyseolaiset ovat olleet tietoisia siitä, että ainekirjoituksia tulee lukemaan vähintään yksi auktoriteettiasemassa oleva henkilö: luonnonhistorian ja maantiedon opettaja Eva Borg.

Opettajan vaikutuksen teksteihin voi havaita esimerkiksi tarkastelemalla sitä, miten koulujen sulkemisesta puhutaan. Tapahtumasta aiheutunutta mielipahaa korostetaan suurella osalla ainekirjoituksia. Esimerkiksi 14-vuotias Anna totesi, että hänestä ”[t]untui kovin ikävältä lopettaa koulu kesken.”⁶⁰ Koulujen loppumisen korostaminen narratiivisena alkupisteenä kertoo siitä, että sotamuistot on kirjattu ylös nimenomaan koulukontekstissa. Koulujen sulkeminen on merkinnyt yhteiskunnan ja normaalin arjen rakenteiden romahtamista, joten lyseolaiset olisivat voineet kertoa siitä missä tahansa kontekstissa tapahtuneessa muistelussa, mutta se ei välttämättä olisi ollut muistelun alkupiste.⁶¹ Laakson mukaan Punaisessa Ristissä toimimisen korostuneisuus liittyy osittain Eva Borgin aktiivisuuteen järjestössä.⁶² 1900-luvun alussa koulu kontrolloi myös oppilaiden vapaa-aikaa⁶³, jonka vuoksi ainekirjoituksiin on haluttu sisällyttää käytösihanteen mukaista toimintaa.

Lasten reaktiot ja tavat muistella ovat riippuvaisia ympäröivien aikuisten suhtautumisesta, ja muisteluun yhdistyvät usein esimerkiksi median välittämät kertomukset.⁶⁴ Laakson pro gradu -tutkielma todistaa, että tyttölyseolaisten ainekirjoitukset toisintavat monin tavoin porvarillisessa sanomalehdistössä julkaistua käsitystä sisällissodasta.⁶⁵ Junilan ja Lintusen mukaan aineissa ” – – toistettiin voittaneen puolen poliittisia iskulauseita ja fraaseja sekä

⁵⁹ Junila & Lintunen 2025, 42.

⁶⁰ Anna 14 v., kansio 219b, VA.

⁶¹ Laakso 2019, 21.

⁶² Laakso 2019, 32.

⁶³ Kaarninen 2011, 414.

⁶⁴ Laurén & Jaago 2022, 163, 177. Kts. myös Koskinen-Koivisto & Hytönen 2022, 137; Peltonen 2003, 102.

⁶⁵ Laakso 2019. Kts. Tepora 2018, 149–150.

suhtauduttiin armottomasti toisiksi tunnistettuihin.”⁶⁶ Heidän mukaansa toisen maailmansodan aikainen saksalaisnuorisio ja Suomen sisällissodan aikainen suomalaisnuorisio ovat rinnastettavissa toisiinsa, sillä molemmissa tapauksissa esimerkiksi uhriaate teki nuorista ”propagandan kritiikittömiä vastaanottajia”.⁶⁷

Vertaillaessaan ainekirjoituksia sodan aikana kirjoitettuihin, saman ikäisten ja samankaltaisesta sosiaalisesta taustasta tulevien tyttöjen päiväkirjoihin Junila ja Lintunen huomasivat, että niihin verrattuna syksyllä kirjoitetuissa aineissa esitetään huomattavasti vähemmän sympatiaa punaisia kohtaan.⁶⁸ Valkoinen propaganda oli mitä ilmeisemmin saanut otteen. Suurin osa Tampereen tyttölyseon oppilaista tuli varakkaista ja siten pitkälti valkoisista perheistä. Koulussa oli tiedetysti myös joitakin työläisperheiden lapsia⁶⁹, mutta ottaen huomioon sodanjälkeisen ilmapiirin, en usko heillä olleen tilaa kertoa omista kokemuksistaan oppikoulukontekstissa, esimerkiksi leimautumisen pelon vuoksi. Ainekirjoitukset toisintavat pitkälti valkoista narratiivia.⁷⁰

Valkoista narratiivia ilmentää lyseolaisten teksteissä jo opettajan tehtävänannossa esiintyvä nimitys sodalle: kapina-aika.⁷¹ Samalla ”kapina-ajasta” puhuminen ”vapaussodan” sijaan kertoo kuitenkin, ettei 1920- ja 1930-luvuilla vallinnut vapaussotannarratiivi ollut vielä syksyllä 1918 täysin muotoutunut. Artikkeliaan varten 199 ainekirjoitusta analysoineiden Junilan ja Lintusen mukaan pohtiessaan sodan osapuolia tytöt määrittivät sodan suomalaisten keskinäiseksi sodaksi, veljessodaksi tai kansalaissodaksi.⁷²

Sisällissodan jälkeisessä julkisessa keskustelussa punainen puoli ymmärrettiin syypääksi sodan syyttymiselle. Punaiset olivat valkoisen narratiivin mukaan syyllistyneet kaksoisrikokseen: lailliseen rikokseen Suomen hallitusta vastaan ja kansalliseen rikokseen vastustamalla ”historiallista taistelua kansallisen vapauden puolesta”.⁷³ Punaisten nähtiin nousseen väkivaltaiseen kapinaan maan laillista hallitusta vastaan, ja valkoisten veriteot tulkittiin oikeutettuna reaktiona siihen.⁷⁴ Valkoisessa propagandassa konflikti ulkoistettiin korostamalla liioitellusti venäläisten osallisuutta sisällissodassa. Vapaussotannarratiivi

⁶⁶ Junila & Lintunen 2025, 53.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Junila & Lintunen 2025, 53–54.

⁶⁹ Junila 2011b, 298; kts. Kaarninen 2011.

⁷⁰ Kts. Junila & Lintunen 2025, Junila 2011b, Laakso 2019.

⁷¹ Kts. Laakso 2019.

⁷² Junila & Lintunen 2025, 53.

⁷³ Roselius 2018, 257–258.

⁷⁴ Junila & Lintunen 2025, 50.

pohjautui ajatukseen Venäjästä keskeisenä toimijana konfliktissa. Historioitsija Tuomas Teporan mukaan valkoinen sotajohto painotti joukkoja kootessaan, että punaisia johtivat venäläiset. Hänen mukaansa etenkin Länsi-Suomen porvarillinen lehdistö korosti Venäjän osuutta sotaan.⁷⁵

Venäläisistä puhutaan useissa ainekirjoituksissa. Heidät nähdään tulkintani mukaan omana ryhmänään, vaikkakin suuremman punaisten ryhmän sisällä toimivana sellaisena. Esimerkiksi 14-vuotias Aura kirjoitti nähneensä ”suuria suomalaisia punakaartilaisjoukkoja ja ryssäläisiä sotajoukkoja”, ja myöhemmin hän kirjoitti, kuinka huhuja liikkui ”punaisten ja ryssäin tappioista”.⁷⁶ Toisaalta 16-vuotias Rakel kirjoitti: ”– [V]alkokaarti valtasi pian koko Suomen ja vapautti sen punaryssien vallasta.”⁷⁷ Hän on kuitenkin poikkeus valikoimieni aineiden joukossa, ja suurempaa aineistoa analysoineiden Junilan ja Lintusen päätelmät osoittavat hänen ja muutamien muiden samalla tavalla kirjoittaneiden olevan poikkeuksia koko ainekirjoituskokoelmassa.⁷⁸

Punaisen puolen edustajista kirjoitetaan toiseuttavasti, olivat he sitten venäläisiä tai suomalaisia. Toiseuttamista ilmentää vahvasti se, miten tytöt kirjoittivat punaisista naisista. Esimerkiksi punaisten sairaanhoitajanaisten ammattitaitoa ja työmoraalia vähäteltiin, kun taas omasta vapaaehtoisuudestaan Punaisessa Ristissä tytöt kertoivat ylpeinä, vaikka eiväthän koulutytötkään olleet ammattilaisairaanhoidajia. Lyseolaiset työskentelivät myös eri sairaaloissa kuin punaisten sairaanhoitajat. He eivät olleet siis nähneet punaisten sairaanhoitajien työn laatua.⁷⁹

Joidenkin tyttöjen kirjoituksissa esiintyy asioita, joiden julkista käsittelyä valkoinen narratiivi ei sallinut. Virallinen tulkinta kielsi valkoisten syyllistyneen teloituksiin, joita aineistostani todistivat 15-vuotias Helvi ja 16-vuotias Meri. Helvi näki talossansa asuvan räätälin teloituksen, Meri puolestaan ilmeisesti itselleen tuntemattoman punakaartilaisen teloituksen. Helvi kuvaili teloitusta hyvin yksityiskohtaisesti ja kirjoitti, että häneen ”ikävän vaikutuksen” teki se, kun räätälin teloittaneet sotilaat ottivat kuolleelta mieheltä tämän arvotavarat.⁸⁰ Meri puolestaan kuvaili tapahtumaa vähemmän yksityiskohtaisesti ja totesi, että ”– – vaikka tätä

⁷⁵ Tepora 2018, 148–149.

⁷⁶ Aura 14 v., kansio 219b, VA.

⁷⁷ Rakel 16 v., kansio 219b, VA.

⁷⁸ Junila & Lintunen 2025.

⁷⁹ Junila 2018, 209. Kts. myös Laakso 2019.

⁸⁰ Helvi 15 v., kansio 219b, VA.

katsokin aivan vierestä, niin se ei tuntunut miltään pahalta.”⁸¹ 13-vuotiaan Kaisan kotitalossa puolestaan suoritettiin valkoisten toimesta joukkoteloitus, jonka pelossa kolme punakaartilaista teki itsemurhan:

Walkoiset huusivat kaukaa, että onko siellä punikkeja, ja he tarkastivat kaikkein punikkien taskut ja veivät pesutupaan, josta he vähän ajan kuluttua vietiin ammuttavaksi. Ruumiita oli talomme ympärys aivan täynnä[: kaksi] oli hypännyt akkunasta ja yksi oli partaveitsellä vetänyt kurkkunsa poikki.⁸²

Näistä kokemuksista kirjoittaminen viittaa mielestäni siihen, ettei valkoinen narratiivi sodasta ollut vielä muodostunut yhtä jyrkäksi, kuin se tulevina vuosikymmeninä oli. Toisaalta sen, kuinka vähän näistä kokemuksista kirjoitettiin, voi nähdä viittaavan myös siihen, että jotkut tytöistä vaikenivat jo syksyllä 1918 tällaisista kokemuksista muista syistä. On huomattava, että tämän tutkielman käsittelyyn on valikoitu juuri sellaisten oppilaiden aineet, jotka kertoivat kokemuksistaan monisanaisesti. Vaikenemiselle voi hegemonisen, ylivalta-asemassa olleen kertomuksen mukailun lisäksi olla syynä tapahtumien traumaattisuus.

Kaduilla näkemistään ruumiskasoista kirjoittivat lähes kaikki sota-ajan Tampereella viettäneet tytöt. Punaisten ruumiiden kohtelu ja ruumisröykkiöiden kaltaiset tabut kuitenkin saivat julkisuutta vasta 1960-luvulta eteenpäin, etenkin Väinö Linnan *Täällä Pohjantähden alla* -sarjan toisen osan (1960) ja kirjasarjan elokuva- ja teatterisovitusten myötä.⁸³ Näiden teosten tuoma tunnustus oli erityisen merkityksellistä punaisille ja punaisista perheistä tuleville. Se on varmastikin ollut merkityksellistä myös lyseolaistytöjen kaltaisille suomalaisille, jotka ovat olleet ennemminkin näiden tapahtumien todistajia kuin uhreja.

Valkoinen narratiivi ja ainekirjoituksia lukeneen opettajan auktoriteetti ovat vaikuttaneet vahvasti kirjoitusten sisältöön. Kaikki valikoimani kirjoitukset, joissa on havaittavissa selkeä puolueellisuus, on kirjoitettu valkoisesta näkökulmasta. Teksteissä kuitenkin ilmenee myös sellaisia kokemuksia, jotka eivät istu valkoiseen historiankirjoitukseen. Tätä selittää sekä tapahtumista kuluneen ajan lyhyys että todistajan asema, johon tytöt asetettiin.⁸⁴ Vahva nojautuminen valkoiseen narratiiviin oli monille varmasti myös tapa jatkaa elämää tapahtumien aiheuttaman trauman kanssa.

⁸¹ Meri 16 v., kansio 219b, VA.

⁸² Kaisa 13 v., kansio 219b, VA.

⁸³ Peltonen 2003, 259.

⁸⁴ Junila 2011b, 298.

3.2 Trauma, pelko ja suru

Etnologi Ulla-Maija Peltosen mukaan ”[u]seat toisen maailmansodan joukkotuhoa tutkineet ovat korostaneet, että ihmisillä oli kaksi vastausta painajaisiinsa, äärimmäinen äänekkyyys tai äärimmäinen vaiteliaisuus – –.”⁸⁵ Näen saman pätevän Suomen sisällissodan kokemuksiin, joita voi myös painajaisiksi kutsua. Lyseolaisten kirjoituksissa sodanaikaisia kokemuksia on kuvattu joko hyvin yksityiskohtaisesti tai vain ohimennen, toisinaan jopa välinpitämättömän kuuloisesti. Välimuotoa ei tunnu löytyvän. Valikoimassani aineistossa esiintyy pääosin esimerkkejä äänekkyydestä, sillä kerronnan runsaus oli yksi valintakriteereistäni. Huomattava osa ainekirjoituskokoelman teksteistä ei kuitenkaan ole yhtä monisanaista. Jotkut kirjoittajat ovat puolestaan olleet äänekkäitä joistain traumaattisista kokemuksista ja vaienneet tai kertoneet vain vähäsanaisesti toisista.

Tutkimuksessa korostuu traumaattisista kokemuksista kertomisen vaikeus.

Kulttuurintutkijoiden Kirsi Laurénin ja Tiiu Jaagon mukaan kuolemanpelon ja ahdistuksen kaltaiset erittäin voimakkaat negatiiviset tunteet vaikeuttavat kokemusten kielellistämistä. Traumaattisista muistoista voi olla hankalaa tai pahimmillaan mahdotonta puhua tai kirjoittaa.⁸⁶ Traumaattisten muistojen kuvailun vaikeuden nostavat esille myös etnologit Eerika Koskinen-Koivisto ja Kirsi-Maria Hytönen. Laurén ja Jaago esittävät traumaattisista muistoista kertomisen tuntomerkeiksi esimerkiksi tunteiden välttelyn, vastakkainasettelut, tekijöiden häivyttämisen, lakonisuuden sekä ”– – pelon, kauhun, menetyksen ja epävarmuuden ilmaisu.”⁸⁷ Käytän tässä tutkielmassa käsitteitä ”trauma” ja ”traumaattinen” edellä mainittujen tutkijoiden tavoin, määrittäen tutkielmani kontekstissa traumaattisiksi ne tapahtumat, joiden kuvailu täyttää edellä esitetyt tuntomerkit.

Henkilökohtaisten traumojen lisäksi sisällissodan suuruudessa tapahtumassa kyse on myös kulttuurillisesta traumasta. Kulttuurinen trauma syntyy yhteisön kohtaamasta järkyttävästä tapahtumasta, joka voi Laurénin ja Jaagon mukaan ”– – jättää pysyvät jäljet heidän ryhmätietoisuuteensa, muistoihinsa ja identiteettiinsä sekä muuttaa heidän suhtautumistaan tulevaisuuteen”.⁸⁸ Kulttuurinen trauma ei siis pelkästään vaikuta siihen, miten tytöt kertovat kokemuksistaan, vaan on voinut myös muokata sitä, *miten* he muistavat tapahtumat.

⁸⁵ Peltonen 2003, 258.

⁸⁶ Laurén & Jaago 2022, 161.

⁸⁷ Laurén & Jaago 2022, 164–181, suora lainaus sivulta 179.

⁸⁸ Laurén & Jaago 2022, 165–166.

Kaikissa teksteissä ei ilmene kaikkia traumasta kertomisen keinoja, vaan ne vaihtelevat ainekirjoituksesta toiseen. 18-vuotias Marga kuvaili taisteluiden jälkeen kotinsa ikkunasta näkemäänsä hyvin yksityiskohtaisesti:

– – eikö tuo ole ruumis? On: urhoollinen naissoturi siinä lepää taiston tauottua ja tuolla hilkan ylempänä viruu pitkänään miehen ruumis, jonka pää on lentänyt muutaman metrin päähän, jonka ympärillä suuri verilammikko punaa kadun.⁸⁹

Kuvauksessa näkyy sekä tunteiden välttely että tekijöiden häivyttäminen. Marga kuvaili myös traumaattisten asioiden näkemiseen turtumista: ”– – Tampereen valloituksen aikana opin oikein käsittämään sodan varjopuolet; miten se totuttaa ihmisen ainaiseen kuoleman läsnäoloon.”⁹⁰ Marga koki epämukavaksi sen, että hän on tottunut kohtaamaan kuolemaa. 16-vuotias Alli V. kuvaili näkemäänsä puolestaan jokseenkin lakonisesti: ”Kaduilla oli ruumiita toinen toistensa vieressä ja kuolleita hevosia. Tammelassa oli kaduilla paljon kuolleita naiskaartilaisia. Ensin tuntui kammottavalta katsella heitä, mutta siihenkin tottui lopulta.”⁹¹ Hän kuvaili tuntemaansa kammoa vähäsanaisesti, tekstissä näkyy myös Margan mainitsema kuoleman läsnäoloon tottuminen. Samanlaisia tunteita ilmaisi myös 15-vuotias Sirkka, joka näki ruumiita kaivettavan ylös joukkohaudasta: ”Aika oli niin raaistanut mielet ett’ei tehnyt yhtään pahaa vaikka olisi nähnyt miten paljon tahansa.”⁹²

Monet lyseolaistytöistä kokivat omakohtaisesti traumaattisia tilanteita, kuten kotitarkastuksia, tulipaloja, pommituksia ja katutaisteluita. Monien kirjoittajien aineissa ilmenee pelko oman hengen puolesta. 17-vuotias Elli kertoi ahdistavasta kohtaamisesta punakaartilaisen kanssa:

– – [L]ähdin juoksemaan pihan poikki tehtaalle päin ruokakori käsivarrellani. Mutta en päässyt pitkällekkään kun kuulin miesäänän jyrisevän: ”Kuka siellä? Seis tai ammun!” Jäin paikalleni kuin naulittu enkä pelästyksestä saanut vähään aikaan sanaa suustani.⁹³

Vaikka Elli ei sitä suoraan sanonutkaan, välittyy hänen tekstistään kuolemanpelko.

Samanaista tunnelatausta on 13-vuotiaan Sylvin kuvauksessa. Sylvi vei ruokaa punaisten

⁸⁹ Marga 18 v., kansio 219b, VA.

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ Alli V. 16 v., kansio 219b, VA.

⁹² Sirkka 15 v., kansio 219b, VA.

⁹³ Elli 17 v., kansio 219b, VA.

vankina olleelle isälleen: ”Kuulia satoi niin että katot rapisi. Menin vain ja ajattelin, että isän täytyy saada ruokaa mistä hinnasta tahansa.”⁹⁴

Myös 17-vuotiaan Ainin tekstistä välittyy voimakas pelko: ”Öisin valvoimme ja pidimme varalta ettei mitään epäilyttävää tapahtuisi, etenkin pelkäsimme tulipaloo. Ne yöt ne olivat pitkiä kuin ijäisyys odotellessa aamun koittoa.”⁹⁵ Ainin pelko, kodin menettäminen tulipalossa, toteutuikin 16-vuotiaan Karinin kohdalla. Pelko tulipalosta oli niin suuri, että se ylitti ammuskelusta johtuvan pelon: ”Siinä ei joutanut kuuntelemaan kuulien suhinaa kun ajatteli mikä vaara uhkasi kotia.”⁹⁶

Kuolema sisällissodassa poikkesi aikansa kuolemankulttuurista suuresti. Ajalle tyypillistä oli kuolla kotona, jonka lisäksi myös vainajaa säilytettiin kotona hautajaisiin saakka – tosin tämä perinne oli kaupungeissa katoamassa 1900-luvun alkupuolella. Pajarin mukaan tällaisessa kuolemankulttuurissa ”Vainaja lakkasi olemasta yhteisön jäsen vasta siinä vaiheessa, kun hänet oli jo siunattu ja haudattu –”⁹⁷, joka ei toteutunut sisällissodan olosuhteissa.⁹⁸ Vaikka kulttuuri olikin murroksessa, edellä mainitun kaltaiset perinteisemmät uskomukset eivät olleet silti täysin kadonneet ihmisten tietoisuudesta. Ylikankaan mukaan huomattava määrä kaupungissa henkensä menettäneistä eivät olleet paikallisia.⁹⁹ Nämä ihmiset kuolivat poissa kotoa, poissa omaistensa luota. Tapahtumien häiritsevyyttä lisäsi varmasti se, kuinka vahvasti ne poikkesivat totutuista kuolemanrituaaleista.

Useat aineistoni tytöt kuvailivat kokemuksiaan yllättävänkin yksityiskohtaisesti, mutta heidän kokemusmaailmaansa tavoitellessa joutuu tulkitsemaan myös paljon hiljaisuuksia ja lukemaan rivien välistä. Monissa teksteissä tapahtumien aiheuttamia tunteita ei kuvailta – mahdollisesti siksi, että niitä ei ole pyydetty kuvailemaan – mutta jo se, mistä teksteissä kerrotaan ja mistä niissä vaietaan valottaa kirjoittajien kokemusmaailmaa.¹⁰⁰ En voi olettaa, että karsiessani aineistoja karsin pois niiden tyttöjen tekstit, jotka eivät kohdanneet kuolemaa vaan niiden, jotka eivät *kertoneet kohdanneensa* sitä. Kertomatta jättäminen ei kerro välttämättä kokemuksen puutteesta, vaan vaikkapa trauman kokemuksesta tai hegemonisen kertomuksen mukailusta.

⁹⁴ Sylvi 13 v., kansio 219b, VA.

⁹⁵ Aini 17 v., kansio 219b, VA.

⁹⁶ Karin 16 v., kansio 219b, VA.

⁹⁷ Pajari 2014, 96.

⁹⁸ Pajari 2020, 108–109.

⁹⁹ Ylikangas 1993b, 491–492.

¹⁰⁰ Laakso 2019, 82.

4 Kuolleiden arvottaminen

4.1 ”Urhojen tomut” ja ”punikkien raadot”

Suomen sisällissodan muisteluun liittyi talvisotaa edeltävänä aikana oleellisesti ajatus marttyyrikuolemasta. Nationalismin nousun myötä 1900-luvun alkupuolen Euroopassa ajatus oman maan puolesta annetusta sankariuhrista oli yleinen.¹⁰¹ Historioitsijat Tuomas Tepora ja Jussi Jalonen esittävät, että omaehtoinen kärsimys ja uhriutuminen olivat keskeisiä elementtejä jääkäriliikkeessä sen alkuajoista asti.¹⁰² Nämä elementit siirtyivät luontevasti jääkäriliikkeestä laajempaan suojeluskuntaliikkeeseen. Vaikka sekä punaiset että valkoiset liittivät omaan narratiiviinsa ajatuksen uhrista, korostui valkoisten puolella itsensä uhraaminen ja ajatus yksittäisistä sankarivainajista.¹⁰³

Ajatus valkoisten marttyyriudesta näkyy ainekirjoituksissa. Sisällissodassa henkensä menettäneet suojeluskuntalaiset ja jääkärit olivat ”urhoollisia Suomen poikia”¹⁰⁴ ja ”urhoja”¹⁰⁵ tai ”saivat sankarikuoleman”.¹⁰⁶ Uhrautuminen on keskeinen teema valkoisten kuolemia kuvaillessa. 16-vuotias Rakel kirjoitti: ”Moni sankari oli uhrannut kaikkensa isänmaalle – – .”¹⁰⁷ 16-vuotias Aili puolestaan kuvaili Tampereen valtausta seuraavasti: ”Paljon uhreja tuo julma veljessota vaati Tampereenkin valtauksessa – –. Urheus kuitenkin voitti punaisten kovan vastarinnan.”¹⁰⁸ Valkoiset kaatuneet kuvattiin urheina ja heistä kirjoitettiin kunnioittavaan sävyyn.

Valkoisista vainajista kirjoitettiin kunnioittaen, mutta ei säälien.¹⁰⁹ Esimerkiksi 14-vuotias Aura totesi Hauhon taistelussa kuolleista suojeluskuntalaisista sen suuremmin heidän kohtaloon surematta: ”Rauha urhojen tomuille!”¹¹⁰ Näen tämän mukailevan jääkäriliikkeessä vallinnutta ajatusta vapaaehtoisesta uhrista: heitä ei tarvinnut sääliä, sillä he olivat oman – jalon – kohtalonsa valinneet.

¹⁰¹ Tepora 2018, 145; Tepora & Jalonen 2020, 254. Otsikon lainaus on Auralta, 14 v. sekä Aunelta, 12 v., kansio 219b, KA.

¹⁰² Tepora & Jalonen 2020, 254.

¹⁰³ Tepora 2018, 150–151.

¹⁰⁴ Irja 12 v., kansio 219b, VA.

¹⁰⁵ Aura 14 v., Helvi 16 v.; kansio 219b, VA.

¹⁰⁶ Irma 12 v., kansio 219b, VA.

¹⁰⁷ Rakel 16 v., kansio 219b, VA.

¹⁰⁸ Aili 16 v., kansio 219b, VA.

¹⁰⁹ Junila 2011a, 165.

¹¹⁰ Aura 14 v., kansio 219b, VA.

Vain kuusi tytöistä kertoi nähneensä nimenomaan valkoisten ruumiita. 13-vuotias Sylvi näki kaksi väkivaltaisesti kuollutta jääkäriä käydessään Mustanlahden kalliolla ”katselemassa ruumiita”.¹¹¹ 15-vuotias Ester kertoi, kuinka hänen kotitaloonsa tullut valkoisten sotilas kuoli talon porttikäytävään. Ester ei sanonut suoraan nähneensä tämän ruumista, mutta pidän sitä todennäköisenä.¹¹² Samanlainen kokemus oli 16-vuotiaalla Karinilla.¹¹³ 16-vuotias Katri puolestaan todisti edellä mainitun käsikranaationnettomuuden.¹¹⁴ 15-vuotias Sirkka näki hautausmaasta ylös kaivettuja ruumiita.¹¹⁵ 16-vuotias Helvi näki myös hautausmaasta ylös kaivetun ruumiin, sekä ruumiita kuljetettavan ja pestävän.¹¹⁶ Lähes kaikki tytöt, jotka mainitsivat nähneensä kuolleena jonkun tuntemansa ihmisen, olivat nähneet nimenomaan heille tutuksi tulleita suojeluskuntalaisia. Punaisten ruumiita he eivät ainakaan myöntäneet tunnistaneensa. Tämän todenmukaisuutta puoltaa se, että huomattava osa Tampereen taistelussa kuolleista eivät olleet paikallisia.¹¹⁷

Yhdeksän lyseolaista mainitsi nähneensä nimenomaan punaisten ruumiita.¹¹⁸ On kuitenkin perusteltua väittää, että todellisuudessa kuolleita punaisia näki useampi. 17 valikoimastani 37 tytöstä raportoi nähneensä ihmisruumiita, muttei eriteltyt, olivatko kyseessä punaisten vai valkoisten ruumiit.¹¹⁹ Osan kohdalla oli varmastikin kyse (myös) valkoisista kaatuneista tai siviiliuhreista, mutta useiden tyttöjen kuvailut täsmäävät kuvauksiin ja valokuviin punaisten kaatuneiden ja teloitettujen muodostamista ruumisröykkiöistä.

Punaisten ruumiiden jättäminen kaduille oli tutkimuksen valossa tarkoituksellista.

Tarkoituksena oli häpäistä sodan hävinnyttä osapuolta: kuolema sai poliittisen merkityksen.¹²⁰ Tytöt eivät kyseenalaistaneet ruumiiden määrää tai sitä, miksi ne viruvat kaduilla hautaamattomina. Ruumiiden määrää kauhisteltiin useassa kirjoituksessa ja useat tytöt kokivat niiden näkemisen epämiellyttäväksi, mutta kaduilla viruvien ihmisten kohtaloita ei ainekirjoituksissa pohdittu. Ainekirjoituksista puuttuvat myös kuvaukset kuolleiden omaisista, jotka etsivät ruumiiden joukosta omiaan. Ruumiit ovat suurimman osan teksteissä

¹¹¹ Sylvi 13 v., kansio 219b, VA.

¹¹² Ester 15 v., kansio 219b, VA.

¹¹³ Karin 16 v., kansio 219b, VA.

¹¹⁴ Katri 16 v., kansio 219b, VA. Kts. s. 12.

¹¹⁵ Sirkka 15 v., kansio 219b, VA.

¹¹⁶ Helvi 16 v., kansio 219b, VA.

¹¹⁷ Ylikangas 1993b, 491–492.

¹¹⁸ Aini 17 v., Alli V. 16 v., Aune 12 v., Helvi 15 v., Kaisa 13 v., Marga 18 V., Meri 16 v., Saga 11 v. ja Sirkka 15 v., kansio 219b, VA.

¹¹⁹ Aili 14 v., Aili 16 v., Anna 14 S. 14 v., Anna T. 14 v., Elli 17 v., Elsa 17 v., Ester 13 v., Hilka 11 v., Irja 12 v., Lahja, Lea 11 v., Lea 14 v., Linea 14 v., Oma 14 v., Rakel 16 v., Saara 10 v., Terttu 12 v., kansio 219b, VA.

¹²⁰ Junila & Lintunen 2025, 49; Peltonen 2003, 87–88. Kts. myös Ylikangas 1993b.

anonyymejä, eivät menehtyneitä ihmisiä, joita läheiset ikävöivät. Vaikka lyseolaisten näkemät punaiset olivat kuolleet väkivaltaisesti, tätä korostavat ilmaisut kuten *tapettu* tai *teloitettu* puuttuvat teksteistä. Tämä luo mielenkiintoisen vastakkainasettelun kuvauksiin tyttöjen kuolleista sukulaisista ja tutuista, joiden kuolemien väkivaltaisuutta teksteissä korostettiin vahvasti.

Myötätunnon osoituksia punaisia kohtaan ei valitsemisani teksteissä ole. Teksteissä esiintyy yleisiä surun ilmaisuja menetettyjen ihmishenkien puolesta, mutta juuri punaisiin kohdistuvia, suoria surun ilmaisuja ei niissä näy. Tämä selittyy osittain ainekirjoitusten raportoivalla sävyllä. Kuolleisiin punaisiin ei kuitenkaan suurimmassa osassa aineita kohdisteta samanlaista halveksuntaa ja paheksuntaa, kuin heidän eläessään. Kenties kyse on siitä, että kuolleista pahan puhuminen ei olisi hyväksyttävää, tai kenties kyseessä on jonkinlainen passiivinen myötätunnon ilmaisu. Vähäsanaisuus voi myös johtua siitä, että kokemuksen traumaattisuus tekee sen sanoittamisesta mahdotonta muuten kuin lakonisin, toteavin virkkein. Muutamassa ainekirjoituksissa ilmaistaan myös suoraa halveksuntaa ja välinpitämättömyyttä punaisia kuolleita kohtaan. Esimerkkinä tästä toimii 15-vuotias Ester: ”Tultuamme Tammelantorille, näemme joukon ruumiita. Me välitimme niistä viisi! Ne olivat vain punikkeja.”¹²¹ 12-vuotias Aune taas kirjoittaa tapauksesta, jossa erilaiset näkemykset kohtasivat:

Seuraavana päivänä yksi rouva ja minä mentiin katsomaan niitä ruumiita jotka olivat lyseon aidan vieressä kasassa, sitten valkoisia kulki ohitsemme ja se rouva joka oli kanssani sanoi: voi, voi noitakin ihmisparkoja jotka tuossa makaavat, niin miehet vastasivat että punikin raatojahan ne vaan ovat.¹²²

Aune vaikenee kuitenkin siitä, onko hän itse enemmän rouvan vai miesten kanssa samaa mieltä.

Kuolleiden naiskaartilaiden näkeminen oli muutamille kirjoittajista erityishuomion arvoista. 14-vuotiaan Anna T.:n kuvauksessa tämä korostuu selkeästi: ” Näkyi – – kuolleita ihmisiä, hevosia ja lehmiä. Hämeenkadulla makasi eräs nainenkin.”¹²³ Oletuksena on, että sodassa kuolleet *ihmiset* ovat miehiä. Naisen sotakuolema on niin poikkeavaa, että se täytyy mainita erikseen, kun taas miesten kuoleminen sodassa on itsestäänselvyys, eikä sitä tarvitse korostaa. Myös 16-vuotiaan Alli V.:n ainekirjoituksessa naiskaartilaiden kuolema korostuu: ”Kaduilla

¹²¹ Ester 15 v., kansio 219b, VA.

¹²² Aune 12 v., kansio 219b, VA.

¹²³ Anna T. 14 v., kansio 219b, VA.

oli ruumiita toinen toistensa vieressä ja kuolleita hevosia. Tammelassa oli kaduilla paljon kuolleita naiskaartilaisia.”¹²⁴

Jotkut tytöistä olivat yllättyneitä omasta myötätunnon puutteestaan, mutta se ei ilmene moraalisena ongelmana. Junilan ja Lintusen mukaan tytöt saattoivat olettaa, ettei heidän kuuluisi osoittaa myötätuntoa punaisia kohtaan.¹²⁵ Jälleen kerran olen sen äärellä, kuinka vaikeaa tämän aineiston perusteella on päätellä, mitkä ovat tyttöjen aitoja, omia kokemuksia ja mitkä puolestaan opettajan silmiä varten kirjoitettuja, toisinnettuja kertomuksia.

Vaikka aineistosta ei voikaan päätellä täysin, onko tyttöjen mielestä heidän kirjoittamansa täysin todenmukainen kuvaus sodan tapahtumista, on ainekirjoitusten oletettava olevan ainakin uskottavia tarinoita. Monista näkökulmista tarkasteltuna tekstit sisältävät kirjoittajiensa aitoja kokemuksia ja tunteita. Nekin lyseolaistytöt, jotka eivät sodan seurauksena menettäneet kotiaan tai tuttaviaan, kokivat sodan seurauksena menetyksiä. Esimerkiksi kotikaupungin osittainen tuhoutuminen sodan seurauksena, joka miellettiin julkisesti punaisten syyksi, varmasti särki monien tyttöjen sydämet. Tämä puolestaan on vahvistanut vastakkainasetteluita heidän mielissään. Kokemusten traumaattisuus kulttuurillisella tasolla on ollut omiaan muovaamaan tyttöjen muistoja niin paatoksellisiksi, että ne nykypäivästä käsin kuulostavat miltei teennäisiltä.

Lyseolaistytöt näkivät sisällissodassa niin valkoisiksi kuin punaisiksikin tunnistamiaan ruumiita, että ruumiita, joiden poliittisesta vakaumuksesta heillä ei ollut sanottavaa. Valkoiset ruumiit eivät kuitenkaan olleet hallitseva osa Tampereen katukuvaa valtauksien jälkeen, toisin kuin punaiset ruumiit. Valkoisia kohtaan tytöt kokivat kunnioitusta, punaisia kohtaan he eivät sitä ilmaisseet. Kuoleman kohtaaminen oli tytöille järkyttävää. Olikin varmasti helpompaa valita olla ajattelematta, millaisissa olosuhteissa ja minkä vuoksi kukakin sadoista maassa viruneista kuolleista oli menettänyt henkensä.

4.2 ”Ihmisen-hevosen-lehmän ja koiranruumiita”

Ihmisten ruumiiden lisäksi lyseolaiset näkivät sodassa eläinten ruumiita. Etenkin kaupungissa sota-ajan viettäneiden tyttöjen kertomuksissa eläinten ruumiit esiintyivät ainekirjoitusten loppupuolella, muiden sodan tuhojen kuvailun yhteydessä. Ihmisten ja eläinten ruumiiden näkeminen olivat kirjoituksissa usein rinnasteisia: ne mainittiin samassa virkkeessä. Tämä

¹²⁴ Alli V. 16 v., kansio 219b, VA.

¹²⁵ Junila & Lintunen 2025, 54.

eläinkuolemien esitystapa viestii eläinten suuresta merkityksestä 1900-luvun alun suomalaisessa yhteiskunnassa.

Autot syrjäyttivät hevosen kaupunkiliikenteessä 1920-luvulta eteenpäin, joten hevoset olivat välttämättömyys sisällissodan aikaisissa suomalaiskaupungeissa. Niitä tarvittiin esimerkiksi liikenteessä, tavarankuljetuksessa ja palo- ja poliisilaitoksilla. Maaseudulla hevosen tehtäviin kuuluivat sekä metsä- että maataloustyöt.¹²⁶ Ainekirjoituksista ilmenee myös hevosten välttämättömyys ruumiiden kuljetuksen kannalta – etenkin, kun kuolleita oli sadoittain. Ylikankaan mukaan hevosia kuoli Tampereen valtauksessa esimerkiksi pommituksiin, sillä toisin kuin ihmiset, ne eivät päässeet kellareihin ja pesutupiin turvaan.¹²⁷ Hevosia kuoli ainekirjoitusten perusteella myös konekiväärituleen.

Hevosten yhteiskunnallinen merkitys välittyi tyttöjen kirjoituksista vahvasti. Hevoset esiintyvät etenkin matkanteon ja kuljettamisen yhteydessä, jopa näiden edellytyksenä. Kuolleet hevoset esiintyvät kahdentoista tytön kirjoituksissa.¹²⁸ Hevosten ruumiit olivat oleellinen osa hävitetyn Tampereen katukuvaa. Lahjan mukaan ”– – [M]iehen ja hevosen ruumiita makasi pitkin katua ja palaneet talot sauhusivat – –.”¹²⁹ Ainekirjoitukset ovat täynnä samankaltaisia kuvauksia. Hevosia oli Tampereella paljon, ja niiden ruumiit viestivät sodan hirveyttä siinä, missä palaneet rakennukset ja kuolleet ihmisetkin.

Hevosten kuoleman korosteisuutta selittää niiden taloudellisen merkityksen lisäksi myös niiden emotionaalinen merkitys. Historioitsija Hilja Solalan mukaan hevonen ei ole määrittänyt ihmisen historiaa vain sen ihmisille tuottaman hyödyn vuoksi, vaan oleellista on huomioida myös hevosten ja ihmisten väliset vuorovaikutussuhteet. Hevoset olivat maatalousvoittoisessa Suomessa kotieläimistä arvostetuimpia, mistä kertoivat esimerkiksi hevosten ihmisten kaltaiset nimet.¹³⁰ 16-vuotiaan, juupajokelaisen Helvin perheestä punaiset veivät kolme hevosta, joista kaksi saatiin sodan jälkeen takaisin. Kolmannen Helvi oletti kuolleeksi: ”– – oli tietysti menettänyt henkensä sekin isänmaan puolesta, vaikka kuitenkin väärällä puolella.”¹³¹ Kuvauksessa hevosen suuresta arvosta viestii ajatus siitä, että

¹²⁶ Solala 2020, 263–268. Otsikon lainaus Omalta, 14 v. Kansio 219b, VA.

¹²⁷ Ylikangas 1993b, 297.

¹²⁸ Aili 16 v., Aini 17 v., Alli V. 16 v., Anna T. 14 v., Elli 17 v., Lahja, Lea 14 v., Linea 14 v., Karin 16 v., Oma 14 v., Rakel 16 v., Sirkka 15 v.; kansio 219b, VA.

¹²⁹ Lahja, kansio 219b, VA.

¹³⁰ Solala 2020, 270–271.

¹³¹ Helvi 16 v., kansio 219b, VA.

hevonenkin voi menettää henkensä jonkin asian *puolesta*, olla siis aktiivisena toimijana siinä, missä ihminenkin.

Myös kuolleet lehmät esiintyvät ainekirjoituksissa. Ennen maatalouden koneistumisen 1950-luvulla alkanutta toista vaihetta¹³² lehmien hoitaminen miellettiin pitkälti lasten ja naisten työksi. Sekä nuoret tytöt että pojat paimensivat lehmiä, mutta noin kymmenvuotiaana, jolloin lapset kykenivät jo vaativampaan työhön, alkoivat työtehtävät määrityä sukupuolen mukaan. Lypsäminen oli perinteisesti tyttöjen ja naisten työtä. Folkloristi Taija Kaarlenkasken muistitietotutkimus ihmisten ja lehmien suhteista sisältää vasta sisällissotaa joitakin vuosikymmeniä myöhemmän ajan. On silti perusteltua soveltaa 1930–1950-luvuilla nuoruuttaan eläneiden muisteluista sisällissodan aikaiseen Suomeen, sillä muistoissa korostuu maaseudun sukupuolijaon periytyneen muistelijoiden vanhemmilta, kuin itsestäänselvyytenä.

Lehmät esiintyivät monien maalla sota-ajan viettäneiden lyseolaisten kirjoituksissa. 16-vuotias Meri kirjoitti, että hänen perheensä lehmiä oli jouduttu teurastamaan punaisten käskystä ja toimittamaan näille ruoaksi.¹³³ Kaarlenkasken tutkimuksesta käy ilmi, että läheiseksi tulleen lehmän vieminen teuraalle on usein todella surullinen kokemus silloinkin, kun se tapahtuu omasta valinnasta.¹³⁴ Tapaus on varmasti ollut vielä surullisempi, kun itselle rakkaat kotieläimet on teurastettu pakon alla. 15-vuotiaan Ainon perheeltä kuoli kolme lehmää kranaatin iskuun, jonka tapahtuessa Aino oli itsekin navetassa. Härkä ja kaksi vasikkaa kuolivat myös kranaatin iskuun myöhemmin.¹³⁵ 15-vuotias Helmi kertoi oman perheensä lehmien menettämisestä näin:

Mikä näky – seinä oli navetasta pois ja ensimmäinen lehmä oli kuollut schrapnellista. Jalka oli lehmäraukan mennyt poikki ja verta oli tullut sen suusta. Navetan perällä oli ainoastaan yksi lehmä, jonka surkeaa ammumista olimme kuulleet kellariinkin. Keskimmäiset, kaksi lehmää olivat päässeet irti ja punikit olivat ne tappaneet.¹³⁶

Helmin sanavalinnat – ”lehmäraukka” ja ”surkea ammuminen” sekä ”tappaminen” ”teurastamisen” sijaan – viestivät suurta sympatiaa eläimen kärsimystä kohtaan. Lypsäminen

¹³² Maatalouden koneistumisen toisella vaiheella tarkoitetaan 1950-luvulla alkanutta muutosta, jossa esimerkiksi traktorit korvasivat hevoset ja lypsykoneet käsilypsyn. Ensimmäisellä vaiheella viitataan puolestaan 1800-luvun loppupuolen ilmiöön, jossa maataloudessa otettiin käyttöön hevosvetoisia työkoneita, kuten rauta-aura. Kts. Solala 2020, Kaarlenkaski 2012.

¹³³ Meri 16 v., kansio 219b, VA.

¹³⁴ Kaarlenkaski 2012, 248.

¹³⁵ Aino 15 v., kansio 219b, VA.

¹³⁶ Helmi 15 v., kansio 219b, VA.

synnyttää lehmän ja lypsäjän välille erityisen suhteen.¹³⁷ Oletan, että maalaistalon lapsena Helmi oli tottunut tekemään talon töitä, ja sukupuolensa vuoksi nimenomaan lypsämään lehmiä. Sanavalinnat viestivät, että lehmät olivat Helmille läheisiä ja niiden kuolemat koskettivat häntä suuresti.

Lehmien kuolemat esiintyvät vain kahden kaupunkilaistytön, 14-vuotiaan Anna T.:n ja samanikäisen Oman kirjoituksissa. Molempien kuvauksissa lehmien ruumiit rinnastuvat ihmisten ja hevosten ruumiisiin, Oman kirjoituksissa myös koirien ruumiisiin.¹³⁸ 17-vuotias Elli ja 16-vuotias Karin mainitsivat yleisesti eläinten ruumiit, jotka rinnastuivat heidän kirjoituksissaan ihmisten ruumiisiin.¹³⁹ 12-vuotias Irja puolestaan pohti, kuinka ”[m]ieli tuli oikein surulliseksi kun ajatteli – – kuinka paljon syyttömät ihmiset olivat saaneet kärsiä sekä eläimet.”¹⁴⁰

Eläimiä ei tapettu sodassa vain käytännön syistä, kuten ruoaksi. 16-vuotiaan Helvin perheen koira Hupi joutui mitä ilmeisemmin punaisen terrorin uhriksi:

Punaiset tappoivat meiltä koiran ja se oli kauhea näky, kun eläin sai kärsiä niinkauan, kauheissa tuskissa. – – [M]ies reestä tähtäsi koiraa, joka juoksi aivan reen perässä, silloin paukahti, mutta koira juoksi vielä parin metrin verran, koko selkä oli avoinna ja sisälmykset tulivat ulos, yksi suoli jäi siihen paikkaan jossa luoti osui. – – [M]iehet ajoivat niin hiljaa mäkeä ylös, ja katselivat nauraen eläimen tuskia, kun me päinvastoin olimme kyöneleet silmissä. Vasta mäen päältä mies palasi ja pisti sen kuoliaaksi.¹⁴¹

Eläinten ruumiit olivat lyseolaistytöjen näkökulmasta osa sodan hirveyttä samalla tavalla, kuin ihmisten ruumiit ja tuhoutuneet rakennukset. Eläimet joutuivat sodan uhreiksi siinä, missä ihmisetkin – erona kuitenkin se, etteivät ne olleet mitenkään osallisina siihen valtataisteluun, jota Suomessa alkuvuodesta 1918 käytiin.

¹³⁷ Kaarlenkaski 2012, 206–219.

¹³⁸ Anna T. 14 v., Oma 14 v.; kansio 219b, VA.

¹³⁹ Elli 17 v., Karin 16 v.; kansio 219b, VA.

¹⁴⁰ Irja 12 v., kansio 219b, VA.

¹⁴¹ Helvi 16 v., kansio 219b, VA. Kansion 219b ainekirjoituksissa on myös maininta kissasta, jonka punakaartilainen oli kotitarkastuksen yhteydessä tappanut.

5 Lopuksi

Elämä alkoi tuntua kaupungissa turvalliselta. En muista ennen tunteneeni niin turvallista tunnetta.¹⁴²

Näin kuvaili sodan päättymisen tuomaa helpotusta 14-vuotias Aura. Sisällissodan kauhujen todistaminen oli Tampereen tyttölyseon oppilaille traumaattista. Pommeihin, srappnelleihin ja kuulasateeseen kuolleet ihmiset, teloitukset ja ruumisröykkiöt olivat muistoja, joita he varmasti kantoivat mukanaan loppuelämänsä. Kuoleman kohtaamiselta oli miltei mahdotonta välttyä etenkin heille, jotka viettivät Tampereen valloituksen ajan ja sitä seuranneet päivät kaupungissa. Sota tunkeutui siviilien, myös koululaistyttöjen koteihin: sekä punaiset että valkoiset taistelivat asuinrakennuksista käsin, jonka lisäksi sotilaita kohdattiin esimerkiksi punaisten tekemien kotitarkastusten yhteydessä ja suojeluskuntalaisia majoittaessa ja kestittäessä.

Tampereen tyttölyseon oppilaat kohtasivat kuolemaa etenkin Tampereen kaduilla sen valtauksen aikana ja jälkeen. Jotkut heistä kohtasivat kuolemaa myös oman kotinsa piirissä, kun molemman puolen taistelevia sotilaita menehtyi asuinrakennusten porttikäytäviin ja nurkille. Muutama tytöistä kertoi myös todistaneensa teloituksen, vaikka syksyllä 1918 jo muotoutumassa ollut valkoinen narratiivi sen kielsikin. Monet tytöistä näkivät myös ruumisröykkiöitä, joista teloitusten lailla vaiettiin julkisessa keskustelussa. Niistä 37 tytöstä, joiden ainekirjoituksia käsittelin tässä tutkielmassa, ei kukaan menettänyt perheenjäseniään sodan seurauksena. Jotkut heistä menettivät kuitenkin sukulaisiaan. Maaseudulla sota-ajan viettäneiden tyttöjen kertomuksissa korostuivat kotieläinten kuolemat, mutta ne olivat läsnä myös kaupungissa sota-ajan viettäneiden tyttöjen ainekirjoituksissa. Elämä jatkoi sota-aikana niin hyvässä kuin pahassakin: ainekirjoituskokoelmaan mahtui yksi luonnollinen kuolema. Kuoleman lisäksi tytöt kohtasivat myös hengenvaarallisia tilanteita ja vakavasti haavoittuneita ihmisiä.

Suomen sisällissota on kulttuurinen trauma, jonka vaikutukset ovat nähtävissä nykypäivänäkin. Tapahtumista käytyä julkista keskustelua hallitsi pitkään voittaneen puolen vapaussotannarratiivi, joka rajoitti aiheen käsittelyä siihen sopimattomista näkökulmista ja näin ollen vaikeutti vertauskuvallisen haavan parantumista. Vaikka valtaosa Tampereen

¹⁴² Aura 14 v., kansio 219b, VA.

tyttölyseon oppilaista identifioituikin valkoiselle puolelle, sisälsivät heidän ainekirjoituksensa kokemuksia, joita ei hyväksytty osaksi valkoista narratiivia.

Ainekirjoituksista välittyy sodan tapahtumien traumaattisuus, joka omalta osaltaan selittää myös tapahtumien käsittelytapaa. Tunteita ei nimetty tai edes ilmaistu kaikissa ainekirjoituksissa. Tämä on sekä tapahtumien traumaattisuuden oire että osa tehtävänannossa tytöille asetettua todistajan roolia. Silloin, kun tytöt ilmaisivat teksteissään tunteita, he ilmaisivat pelkoa, järkytystä ja surua, mutta toisaalta myös iloa sodan päättymisestä ja helpotusta oman ja perheenjäsentensä henkien säästymisestä. Punaiset kuvattiin yksiselitteisesti vihollisina, heidän raakuuttaan korostettiin ja äärimmäisissä tapauksissa tytöt ilmaisevat, etteivät edes punaisten raat kuolemat tuntuneet heistä ikäviltä. Kokemuksia oli tulkintani mukaan helpompi jäsentää niin, että sodalle löytyi selkeä syyllinen, punaiset, jota kohtaan suoritettu väkivalta oli täten oikeutettua. Sota-aikana kuoleman konventiot olivat mahdottomia toteuttaa etenkin hävinneelle puolelle: kuolema kriisiytyi.

Kuoleman kohtaamisen kokemuksia olisi mielekästä tutkia jatkossa käyttäen suurempaa määrää ainekirjoituksia. Oman tutkielmani lähdeaineistoiksi valikoitui niiden tyttöjen ainekirjoituksia, jotka reagoivat traumaan (äärimmäisellä) äänekkyydellä. Olisi antoisaa vertailla näitä tekstejä niihin, joiden kirjoittajat ovat reagoineet kokemuksiinsa äärimmäisellä vaiteliaisuudella. Myös kansion 220 ainekirjoitukset tarjoavat hyvän tutkimusaineiston, sillä niitä on tähän mennessä tutkinut ainoastaan Minna Laakso pro gradu -tutkielmassaan. Sisällissotaa ei ole eläinhistoriallisesta näkökulmasta vielä tutkittu kovinkaan laajasti. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna jo moneen otteeseen läpi kahlatut aineistot voisivat antaa uusia, oivaltavia tutkimustuloksia.

Oma kiinnostukseni aihetta kohtaan kumpusi alun perin sukupuolihistoriallisesta näkökulmasta. Minua kiinnosti tutkia erityisesti tyttöjen kokemuksia sodasta, sillä sekä naiset että lapset on perinteisessä sotahistoriassa mielletty tapahtumien ulkopuolelle. On totta, että perinteisesti sodissa naiset ja lapset ovat olleet pääsääntöisesti kotirintamalla ja aktiivista sodankäyntiä ovat todistaneet ja siihen ovat osallistuneet pääosin miehet. Kotirintaman sotakokemukset ovat yhtä merkityksellisiä, kuin rintamakokemukset, vaikka ne ovatkin hyvin erilaisia. Sisällissodissa taistelut sijoittuvat kuitenkin asutuskeskuksiin ja koskettavat koko yhteiskuntaa intensiivisemmin, kuin usein toista valtiota vastaan käytävässä sodassa: sisällissodassa rintama ja kotirintama ovat yhtä ja samaa. Täten myös ne, ketkä eivät kuulu taisteleviin joukkoihin – perinteisesti naiset ja lapset – todistavat sotatoimia läheltä.

Aiheen kanssa työskentely on ollut äärimmäisen kiinnostavaa ja palkitsevaa, mutta myös kuormittavaa. Ainekirjoituksia lukiessa ei pelkästään päädy ottamaan itselleen oppikoululaistytöjen taakkaa – joka sekin on raskas – vaan myös kohtaamaan sen, että jokainen rökkiössä ollut ruumis ja porttikäytävään kaatunut sotilas oli ihminen, jonka elämä loppui enneaikaisesti toisen ihmisen tekemän väkivallan vuoksi. Erityisen pysäyttäviä ovat olleet tutkimuskirjallisuutta lukiessa kohtaamani valokuvat. Työn raskautta ovat helpottaneet erityisesti kanssaopiskelijat, joihin olen voinut tukeutua.

Tampereen tyttölyseon oppilaiden ainekirjoituskokoelma on tämänhetkisen tiedon mukaan ainoa laatuaan. Vastaisenäistyneessä Suomessa oli syksyllä 1918 toistasataa oppikoulua. Voiko Tampereen tyttölyseo todella olla ainoa, jossa oppilaiden kokemuksia sodasta innostuttiin keräämään? Tätä tutkielmaa työstäessäni olenkin alkanut toivomaan, että jostain arkistojen syövereistä löytyisi muita vastaavia tekstikokoelmia, joita voisi verrata Tampereen tyttölyseon oppilaiden ainekirjoituksiin.

Pyrin tässä tutkielmassa tavoittamaan lyseolaistytöjen kokemuksia. Onko kuitenkaan mahdollista tavoittaa toisen ihmisen kokemusta kokonaisuudessaan – etenkin sellaisen ihmisen, joka on kuollut todennäköisesti jo ennen syntymääni, ja joka on kirjoittanut kokemuksistaan kulttuurissa, joka eroaa monin perustavanlaatuisin tavoin omastani? Entä onko olemassa täysin *aitoa* kokemusta, vai voivatko monet asiat olla samalle kirjoittajalle totta yhtä aikaa? Kokemukset eivät muodostu tyhjiössä, vaan osana kulttuurillista ja ajallista kontekstiaan. Samoin niistä kerrotaan näissä konteksteissa. Toisinaan on tuntunut, että lyseolaistytöjen kokemukset ovat kuin hienoa hiekkaa, joka valuu sormieni väleistä. Toivottavasti kämmenieni poimuihin tarttui kuitenkin muutama jyvänen.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

- Vapaussodan arkisto (VA).
 - Kansio 219b: Tampereen keräyspiirin valkoisten asiakirjat.
 - Tampereen koululaisten muistiinpanoja sodan ajalta.

Tutkimuskirjallisuus

Fingerroos, Outi; Haanpää, Riina: Muistitieto ja tutkimus. *Muistitietotutkimus – Metodologisia kysymyksiä*, toim. Fingerroos, Outi; Haanpää, Riina; Heimo, Anne; Peltonen, Ulla-Maija. Hakapaino Oy, Helsinki, 2006. 25–48.

Hakola, Outi; Kivistö, Sari; Mäkinen, Virpi: Johdanto. *Kuoleman kulttuurit Suomessa*, toim. Hakola, Outi; Kivistö, Sari; Mäkinen, Virpi. Gaudeamus Oy, Helsinki, 2014. 9–22.

Haapala, Pertti: Jakautunut yhteiskunta. *Sisällissodan pikkujättiläinen*, toim. Haapala, Pertti; Hoppu, Tuomas. WSOY, Porvoo, 2009. 10–17.

Hoppu, Tuomas: Suomi ja ensimmäinen maailmansota. *Sisällissodan pikkujättiläinen*, toim. Haapala, Pertti; Hoppu, Tuomas. WSOY, Porvoo, 2009. 32–47.

Junila, Marianne: Mitä teit keväällä 1918? Tamperelaiset koulutyöt kirjoittavat sisällissodasta. *Kirjoitettu nuoruus – Aikalaistulkintoja 1900-luvun alkupuolen nuoruudesta*, toim. Kemppainen, Ilona; Salmi-Niklander, Kirsti; Tuomaala, Saara. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura julkaisuja 117. Hakapaino, Helsinki, 2011a. 144–170.

Junila, Marianne: ”Veljesvihan liekit” – koululaiset muistelevat sisällissotaa syksyllä 1918. *Historiallinen aikakausikirja*, vol. 109 (3/2011). 296–308. 2011b.

Junila, Marianne: Sota lasten silmin. *Rikki revitty maa – Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*, toim. Tepora, Tuomas; Roselius, Aapo. Gaudeamus Oy, Helsinki, 2018. 201–219.

Junila, Marianne; Lintunen, Tiina: Kokemus ja kansallinen narratiivi – Valkoiset tytöt sisällissodan todistajina 1918. *Historiallinen aikakauskirja*, vol. 123 (3/2025). 40–54.

Kaarlenkaski, Taija: *Kertomuksia lehmästä – Tutkimus ihmisen ja kotieläimen kulttuurisen suhteen rakentumisesta*. Folkloristiikan väitöskirja, Itä-Suomen yliopisto. Kultaneito IX. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu, 2012.

Kaarninen, Mervi: Oppikoulu yhteiskunnan rakentajana. *Valistus ja koulunpenkki – Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1680-luvulle*, toim. Heikkinen, Anja; Leino-Kaukiainen, Pirkko. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1266:2, Tiede. Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historia I– III, toim. Kettunen, Pauli. SKS, Helsinki, 2011. 405–429.

Koskinen-Koivisto, Eerika; Hytönen, Kirsi-Maria: Kerrostuneet tulkinnat. Vaikeat lapsuusmuistot muistitietohaastattelussa. *Matkaopas lapsuuden historian tutkimukseen – Monitieteisiä näkökulmia ja menetelmiä*, toim. Vehkalahti, Kaisa; Jouhki, Essi; Lipkin, Sanna; Sitomaniemi-San, Johanna; Kuokkanen, Tiina. Historiallisia tutkimuksia 288. SKS, Helsinki, 2022. 137–161.

Laakso, Minna: *Kyllä se oli sentään kauhea aika – Tamperelaisten tyttökoululaisten kirjoituksia Suomen sisällissodasta syksyiltä 1918*. Historian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, 2019.

Laurén, Kirsi; Jaago, Tiiu: Trauma, muistitieto ja kertomuksen tutkiminen. *Muistitietotutkimuksen paikka – Teoriat, käytännöt ja muutos*, toim. Savolainen, Ulla; Taavetti, Riikka. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1478. SKS, Helsinki, 2022. 160–185.

Pajari, Ilona: Kuolemanrituaalit Suomessa. *Kuoleman kulttuurit Suomessa*, toim. Hakola, Outi; Kivistö, Sari; Mäkinen, Virpi. Gaudeamus Oy, Helsinki, 2014. 87–106.

Pajari, Ilona: Kuolema maalla ja kaupungissa – Kulttuurin ja kulutuksen tarkastelua. *Suomalaisen kuoleman historia*, toim. Pajari, Ilona; Jalonen, Jussi; Miettinen, Riikka; Kanerva, Kirsi. Gaudeamus Oy, Helsinki, 2020. 103–125.

Peltonen, Ulla-Maija: *Muistin paikat – Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. SKS:n toimituksia 894. SKS, Helsinki, 2003.

Roselius, Aapo: Valkoinen rintama: vapaussodan muiston vaalijat. *Rikki revitty maa – Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*, toim. Tepora, Tuomas; Roselius, Aapo. Gaudeamus Oy, Helsinki, 2018. 257–280.

Solala, Hilja: Hevosvetoinen yhteiskunta – Hevosien taloudellinen merkitys Suomessa 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. *Kanssakulkijat – Monilajisten kohtaamisten jäljillä*, toim. Räsänen, Tuomas; Schuurman, Nora. SKS, Helsinki, 2020. 256–284.

Sotasurmasampo 1914–1922 – Portaali Suomeen liittyviin sotatapahtumiin vuosina 1914–1922. <https://sotasurmat.narc.fi/fi/>. [haettu 20.1.2026.]

Tepora, Tuomas: Mystifioitu sota: uusiutumisen ja uhrin kokemus. *Rikki revitty maa – Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*, toim. Tepora, Tuomas; Roselius, Aapo. Gaudeamus Oy, Helsinki, 2018. 145–179.

Tepora, Tuomas; Jalonen, Jussi: Suomalainen marttyyrikuolema. *Suomalaisen kuoleman historia*, toim. Pajari, Ilona; Jalonen, Jussi; Miettinen, Riikka; Kanerva, Kirsi. Gaudeamus Oy, Helsinki, 2020. 247–276.

Vapaussodan arkisto. Arkistojen portti. <https://portti.kansallisarkisto.fi/fi/aineisto-oppaat/vapaussodan-arkisto>. [haettu 11.10.2025.]

Ylikangas, Heikki: Sisällissota. *Historiallinen aikakauskirja* vol. 91 nro. 2 (2/1993). 110–114. 1993a.

Ylikangas, Heikki: *Tie Tampereelle – Dokumentoitu kuvaus Tampereen antautumiseen johtaneista sotatapahtumista Suomen sisällissodassa 1918*. WSOY, Porvoo, 1993b.